

5. A SAJTÓNYILVÁNOSÁG MŰKÖDTETŐI: A ROMÁNIAI MAGYAR ÚJSÁGÍRÓ TÁRSADALOM

A romániai magyar sajtóvilvánosság vizsgálata az elmúlt 10 évben jórészt csak a „kimenet” oldaláról történt, azaz olyan elemzésekkel találkozhattunk, amelyek vagy valamilyen tematikus diskurzuselemzésre épültek, vagy különböző médiafogyasztási szokásokat igyekeztek beazonosítani.¹⁴⁵ Igaz, a sajtó szélesebb (például romániai magyar „társadalmi”) keretben való taglalására is találhattunk kísérleteket, azonban ezek a megközelítések többnyire elméleti-esszéisztikus jellegűek, benyomásszerű megállapítások általánosításai, vagy – ahogy mondani szeretik – részvevő megfigyelésekre épülnek.¹⁴⁶

Jelen fejezetben¹⁴⁷ a romániai magyar újságíró társadalom szociológiai elemzésére teszünk kísérletet. Mint ahogy a 2. fejezetben már kitértünk erre, a szakirodalomban az ilyesfajta elemzések nem újszerűek, több – nem föltétlenül nyugati – országban rendszeresen végeznek hasonló felméréseket,¹⁴⁸ számunkra pedig azért bírnak relevanciával a külföldi tapasztalatok, mert könnyebben be tudjuk majd azonosítani, melyek azok a jellemzők, amelyek a romániaisághoz, vagy a kisebbségi kontextusban működő társadalmi feltételekhez alkalmazkodnak, illetve melyek azon jelenségek a sajtómunkások körében, amelyek a nemzetközi tendenciákhoz igazodnak.

Kutatásunk fő célja az volt, hogy megállapítsuk és szociológiai értelemben beazonosítsuk azt a romániai magyar réteget, amely a sajtóvilvánosságot működteti. Úgy gondoljuk, a sajtó(termékek) milyenségét nagy részben az határozza meg, kik termelik és közvetítik nap mint nap a közönség számára a híreket, információkat, a mindennapi eligazodáshoz szükséges ismereteket. A sajtó működésének megértéséhez szükséges ismerni azt a réteget is, akik a különböző tartalmakat közvetítik. Röviden: mi van, illetve kik állnak az újságlapok mögött?

---

¹⁴⁵ Csak néhány példa: Lampl – Sorbán 1999, Bodó – Cosmeanu – Mátéfy – Mărginean 1995, Magyarai – Veres 1998, Magyarai 2000a; Papp 2000.

¹⁴⁶ Lásd például: Cs. Gyimesi 1998, Biró 1995, Magyarai 1996, Bakk – Horváth – Salat 1999, Horváth 1996, Papp 2000, Magyarai 2000.

¹⁴⁷ A fejezet alapjául szolgáló kutatás a Teleki László Alapítvány Közép-Európai Kutatások Központja Kisebbségek régi és új szerveződése c. kutatási programjának keretében 2000 október és 2001 január között készült. Külön köszönet Kuszálék Péternek a kutatás lebonyolításában nyújtott segítségéért.

¹⁴⁸ Nemzetközi kitekintéshez ld. Weaver 1998. A volt szocialista országok közül megemlíthetjük a (cseh)szlovák újságíró társadalom kutatásait magyarul is összefoglaló tanulmányt: Tušer et alii 2003. Magyarországi újságíró kutatásokhoz lásd: Ferge 1972, Angelusz – Békés – Nagy – Tímár 1980, 1982. A rendszerváltást követően témába vágó kutatásokat Vásárhelyi Mária végzett. Lásd: Vásárhelyi 1992, 1999, 2000. Romániában ismereteink szerint az államszocializmus (diktatúra) évtizedeiben nem készültek ilyen felmérések (sem), az első kísérlet 1996-97-re datálható, amelynek néhány adata jelent csak meg 2003-ban. Ld. Coman 2003, 147-148 o. E fejezetben a Romániára vonatkozó adatok innen származnak.

Hogyan viszonyul ez a réteg a romániai többségi, illetve a magyarországi sajtóhoz? Milyen utakon keresztül működik a tabusítás a sajtóban? Ilyen jellegű kérdésfeltevésekre kívánunk a továbbiakban válaszolni.

5.1 Merjünk kicsik lenni? Módszertani problematika

Nehéz reprezentatív mintát előállítani egy olyan világban, ahol a kutató számára nem állnak rendelkezésre az alapsokaságra vonatkozó megbízható statisztikák. Ez gyakorlatilag minden Erdélyben zajló felmérésre jellemző gond. Ám még nehezebb, ha egy kutatás egy viszonylag könnyen, de mint kiderül, mégsem egyértelműen behatárolható sokaságot céloz meg.

A kérdőíves kutatás célcsoportja a Romániában élő magyar nyelvű sajtóban újságíróként dolgozó személyek voltak. Nos hány ilyen személy van? A Magyar Újságírók Romániai Egyesülete, illetve a *Romániai magyar ki kicsoda* adatait összevetve maximum 478 újságíró volt 2000-ben. Igen ám, de ezt a számot két okból nem tekinthetjük mégis az alapsokaságnak. Egyrészt az említett két forrás adatait egyenként megvizsgálva megállapíthatjuk, többen már nyugdíjasok, inaktívak, illetve olyan újságírók, akik az elektronikus médiában dolgoznak. Mivel mi elsősorban az írott sajtóban, aktívan dolgozóakra voltunk kíváncsiak, így más módszerhez kellett folyamodnunk az alapsokaságot illetően.

Mint korábban jeleztük, a kérdőíves vizsgálat után interjúkat készítettünk a főszerkesztőkkel. Ezek során a munkatársak számára vonatkozó adatokra is rákérdeztünk. Az így szerzett adatokat összesítettük, és azt találtuk, hogy mintegy 280-300 aktív újságíró van (ld. még a 6.5 fejezetet). A mi „lekérdezésünk” önkitöltős módon, levélben történő megkereséssel zajlott. Így 165 használható választ kaptunk (a visszaküldött válaszokból leválasztottuk a már nem aktív újságírókat), ami 55-58 százalékos válaszadást jelent. Ez az arány pedig elfogadható az ilyen módszertant használó szociológiai felmérések esetében.¹⁴⁹ Összevetve a válaszolók születési évét és nemi hovatartozásuk szerinti adatait az alapsokaság hasonló adataival,

---

¹⁴⁹ Nincs általános konszenzus arra vonatkozóan, milyen arányú visszajelzés az egyértelműen elfogadható. Earl Babbie szerint az 50 és az annál magasabb százalékos válaszarány a megfelelő vagy jó, ám ami sokkal fontosabb: „ha sikerül megmutatni, hogy adataink nem torzultak a válaszmegtagadás miatt, az sokkal többet ér, mint egy magas válaszarány” (lásd Babbie 1995, 283. o.). A mi esetünkben azért lehet az 50-58 százalékos válaszarány még inkább elfogadható, mert ez a százalék nem csak a levélben megkeresettekhez képesti arányt jelöli, hanem az alapsokaságnak is közel 60 százalékát jelenti. Kérdőíves kutatásoknál, jól választott minta esetében akár a 0,1 százalékos lekérdezés is lehet reprezentatív. Mintánkat azért tekintjük elfogadhatónak, mert – ahogy fent olvasható – két kemény változó szempontjából reprezentatív. Ha a megkérdezettek véletlenszerű mintavétel által kerültek volna be a vizsgálatba, a 165 fős minta hibahatára ± 4 százalék lenne.

mintánk az évkor és a nem viszonylatában reprodukálja a kiinduló arányokat (az alapsokaság átlagéletkora 48 év, a mintában pedig 46,5, a férfi/nő arány a populációban 74/26 százalék, a válaszolók között pedig 72 illetve 28). Mintánkban elsősorban országos, megyei terjesztésű lap munkatársai szerepelnek, de néhány helyi, kisvárosi lap alkalmazottai¹⁵⁰ is. Mindez persze nem jogosít fel arra, hogy nyugodt lelkiismerettel kijelentsük, a minta reprezentatív is. Ám arra igen, hogy kutatásunkat feltáró vizsgálatnak szánjuk, amelynek során a beazonosított trendek valószínűsíthetően a romániai magyar értelmiség e rétegének egészére érvényes.

5.2 Az újságírók főbb demográfiai jellemzői és szociális háttere

5.2.1. Életkor

Mint említettük, a minta átlagéletkora 46,5 év. Ez nemzetközi összehasonlításban és romániai viszonylatban¹⁵¹ is nagyon magasnak tekinthető, és meghaladja a szintén nagyon magas magyarországi¹⁵² átlagot is (44 év). Ez az egyszerű összehasonlítás is jelzi, hogy a romániai magyar újságíró társadalom előregedett, s ha megnézzük az egyes korosztályok részarányát, és összevetjük a magyarországi 1997-es adatokkal, a helyzet élesen kiemeli ezt a tendenciát:

2. táblázat

Korcsoportok	Romániai magyar újságírók (%)	Magyarországi újságírók – 1997 (%)
30 év alatt	20	11
31-40	20	31
41-50	14	36
50 év felett	46	22
Összesen	100	100

Látható, hogy a romániai magyar újságírók közel fele 50 évnél idősebb. Ez főként azzal magyarázható, hogy az újságíró-társadalom jelenlegi tagjainak 51 százaléka már a Ceaușescu-rendszerben erre a pályára lépett, az 1989-es események tehát nem hoztak drasztikus törést e tekintetben (főképp, ha még figyelembe vesszük azt is, hogy a kilencvenes évtizedben jelentős mértékű kényszernyugdíjassal is számolnunk kell). Ugyanakkor az is megállapítható,

¹⁵⁰ Itt külön felhívniuk a figyelmet, hogy a tanulmányban az *újságírók* fogalmával azokat a személyeket jelöljük, akik valamilyen nyomtatásban megjelenő kiadványnál dolgoznak. Vizsgálatunk eszerint nem terjedt ki azokra, akik valamelyik rádiónál vagy televíziós adónál dolgoznak, ez külön kutatás tárgya lehetne.

¹⁵¹ Coman nem csak írott sajtóra vonatkozó adatai szerint a román újságírók átlagéletkora 32,5 év, ez a fővárosi sajtósok esetében még alacsonyabb: 29 év. (Coman 2003)

¹⁵² Az elemzések során helyenként használt magyarországi adatok Vásárhelyi Mária (2000) könyvéből származnak, ezért a továbbiakban ezt külön nem tüntetjük fel.

hogy a legifjabb generáció aránya meghaladja a magyarországi hasonló korosztályt. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy az elmúlt évtizedben egyre szélesedett a helyi, település szintű lapok skálája, itt pedig az újságírók rekrutációja a fiatalokra épült, másrészt pedig azzal, hogy az előző évtizedek befagyasztott állapotához képest, a kilencvenes években újra indult az újságíróképzés: Kolozsváron a Babeş-Bolyai Tudományegyetem keretén belül, illetve Nagyváradon az Ady Endre Sajtókollégiumban.¹⁵³

5.2.2 Nemek aránya

Az újságíró társadalmakban a világon szinte mindenütt a férfiak dominanciája tapasztalható, az egyik ritka kivétel Finnország, ahol – hosszú politika következtében – a nemek aránya kiegyenlítődött. A romániai magyar férfi/nő arány megközelíti a magyarországi és a román vidéki tapasztalatokat,¹⁵⁴ ahol a nők közel egyharmadát teszik ki ennek a rétegnek. Romániai magyar viszonylatban az országos terjesztésű lapoknál, illetve a hetilapoknál találunk az átlagnál kicsivel magasabb női részarányt, a megyei (és mint később kiderül: a legolvasottabb) lapoknál viszont alulreprezentáltak. Adataink szerint a nemek közötti arány az elkövetkező időszakban a nők javára módosulni fog, hiszen jelenleg a legifjabb korosztályon belül már 40 százalékban képviseltetik magukat. Szociológiai értelemben azonban ez azt is jelentheti, hogy az újságíró szakma társadalmi presztízse csökkeni fog.

5.2.3 Társadalmi háttér és végzettség

A társadalmi háttér vizsgálatánál általában az apa iskolai végzettségét szokták alapul venni. A romániai magyar újságírók családi háttere beilleszkedik a nemzetközi tapasztalatokba, nevezetesen e réteg körében viszonylag magas az érettségivel magasabb végzettséggel rendelkező szülők aránya. A mi esetünkben az újságírók közel fele (49 százalék) értelmiségi családból származik, és ez csak picivel több a romániai átlaghoz képest (46,7 százalék). A szakma ilyen értelemben vett elintellektualizálódása egyrészt azt a veszélyt hordozza, hogy az újságírók munkájuk során képtelenek lesznek a társadalmi valóság minden szegmensével foglalkozni, hiszen közvetlen élményanyag hiányában az alsóbb rétegek mindennapi gondjai

¹⁵³ Az ezekben az intézetekben zajló oktatás minőségével nem kívánunk foglalkozni. Az érdeklődő végigolvashatja Magyarai Tivadar *A romániai magyar média* c. konkrétumokban gazdag tanulmányát. (Magyarai 2000)

¹⁵⁴ De nagyon eltér az összromániai átlagtól, ahol a nők aránya 46%, a főváros esetében pedig 52%. (Coman 2003)

be sem kerülnek látómezejükbe,¹⁵⁵ másrészt pedig – az előbbi hiányosságot kompenzálva – a sajtó „literaturizáltságával”¹⁵⁶ szembesülhetünk. A szépirodalomba való áthajlás lehetőségét (az erdélyi újságírás hagyományaihoz való ragaszkodáson túl) továbbá az az egyszerű tény is megkönnyíti, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkező újságírók – ahogy az alábbi táblázatból is kiderül - több mint egyharmada bölcsészetet (filológiát) végzett (az összehasonlítás kedvéért a magyarországi hasonló adatokat is ismertetjük).

3. táblázat

Felsőfokú végzettség profilja	Romániai magyarok (%)	Magyarországiak (%)
Bölcsész (filológia)	35	46*
Tanári (pedagógia)	19	*
Jogi	2	5
Műszaki	12	11
Természettudományi	5	6
Társadalomtudományi	6	*
Közgazdaságtani	2	13
Művészeti	4	
Újságírói	13	*
egyéb	2	19
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

*ez tartalmazza a tanári, társadalomtudományi, újságírói végzettségűeket is

A végzettséggel kapcsolatos teljesebb kép kedvéért meg kell jegyeznünk azt is, hogy az újságírók 65 százaléka felsőfokú végzettséggel, 13 százalékuk pedig csak érettségivel rendelkezik (a román újságírók körében ezek az adatok: 64,2, illetve 25 százalék). Egynegyedének két végzettsége is van, a másoddiplomások fele pedig újságírói szakon végzett.

5.2.4 Földrajzi és társadalmi mobilitás

Az újságírókat társadalmi rétegeként posztulálva vizsgálat alá vehetjük földrajzi (lakóhely szerinti) és társadalmi mobilitásukat is. Előbbi, a földrajzi mobilitás, arra ad választ, hogy a rétegen belül milyen mértékben tapasztalunk mozgásokat, azaz ha valaki újságíró akar lenni,

¹⁵⁵ Sean Dooley, az angol lapszerkesztők szövetségének szóvivője ezt a problémát a következő képpen fogalmazta meg: „Ha nem figyelünk oda, a szerkesztőségekben egyre több olyan munkatárs kerül, aki meglehetősen kevés közvetlen tapasztalattal rendelkezik azokról, akikről ír” – idézi Vásárhelyi már említett könyvében.

¹⁵⁶ A sajtó literaturizáltsága Magyarai Tivadar szerint „abban mutatkozik meg, hogy a domináns (azaz: illendő, tekintélyes) felfogás szerint majdnem minden újságírásnak (de főleg a „fontos” újságírásnak) a szépirodalom vonzáskörébe kellene tartoznia” (Magyarai, 2000)

akkor ez milyen mértékben feltételezi lakóhelyének megváltoztatását. A társadalmi mobilitást az apa végzettségével való összevetéssel vizsgáljuk majd.

A lakóhely változtatást a „megyével mérjük”: azt vetjük össze, hogy az újságírók születési helyének, illetve jelenlegi munkahelyének megfelelő megye egybeesik vagy sem. Előbbit merítési bázisnak vagy kibocsátó közegnek nevezzük, utóbbit pedig befogadó közegnek. A földrajzi mobilitás (ám nevezhetnénk belső szakmai vándorlásnak is) mértékét a kibocsátó és befogadó közegek struktúrái közötti eltérések adják. A mobilitás vizsgálatokban¹⁵⁷ használatos ISA-paradigma szerint itt is lehet kilépési és belépési arányszámokról beszélni, azaz meg tudjuk állapítani, melyek azok a megyék, amelyek inkább kibocsátó közegként, és melyek azok, amelyek inkább befogadó közegként viselkedtek.

Adataink szerint a kibocsátó oldalon Maros megye vezet (az újságírók közel 24 százaléka származik innen), ezt követi Hargita, Kolozs és Bihar megye. E négy régió összesen kiteszi az újságírók kétharmadát. A befogadói oldalon (a jelenlegi munkahely megyéje szerinti megoszlás alapján) a sorrend megváltozik, és Hargita megye kerül első helyre, ezt pedig Maros, Kolozs és Kovászna megye követi. E négy megyében tevékenykedik gyakorlatilag az újságírók mintegy 70 százaléka.¹⁵⁸ E két adatsorból annyi már kiolvasható, hogy Hargita és Kovászna megyéknek inkább befogadó jellege van, és ez ellentmondani látszik azoknak az elképzeléseknek miszerint e székelyföldi megyék „kifelé termelnének”. A legnagyobb kibocsátó potenciállal Maros megye, illetve a felsoroltakon kívüli megyék (pl. Fehér és Bákó) rendelkezik. Az adatsorok egyértelműen nyilvánvalóvá teszik Bukarest vonzerejét is.

4. táblázat

Jelenlegi munkahely (%)	Megye	Születési hely(%)
7	Arad	6
10	Bihar	13
2	Brassó	8
8	Bukarest	1
34	Hargita	30
1	Hunyad	2
21	Kolozs	25
18	Kovászna	12
3	Máramaros	5
30	Maros	38
9	Szatmár	4
1	Szilágy	2
4	Temes	3

¹⁵⁷ A mobilitás vizsgálat módszertani összegzését ld. Andorka 1997: 219-234.

¹⁵⁸ Érdemes megjegyezni, hogy feltételezhetően a “beazonosítási lehetőségtől” való félelmükben, háromszor annyi újságíró nem árulta el a jelenlegi munkahelyének települését, mint szülőhelyét.

Nézzük meg a továbbiakban, hogy milyen mértékű ez a „belső vándorlás”. Ha a kibocsátó és befogadó megyék adatai szerint keresztábrát készítünk,¹⁵⁹ a keresztátló mentén elhelyezkedők összlétszámhoz viszonyított százalékos aránya teszi ki az összes immobilitás arányát, azaz azok arányát, akiknek születési helye és munkahelye ugyanabban a megyében található. Ezek aránya 64,2 százalék, ami azt jelenti, az újságíró társadalmon belüli földrajzi mobilitás 35,8 százalékos ($100-64,2=35,8$). Más szavakkal úgy is fogalmazhatnánk, megközelítőleg minden harmadik újságíró – jelenlegi munkahelyéhez képest – más megyéből származik. A keresztábra sor szerinti átlós százalékolása az egyes megyék „megtartó erejét” méri, azaz annak mértékét, hogy egy adott megye milyen arányban tartja meg, vagy fogadja be az ugyanabból a megyéből származó újságíró munkavállalókat. Noha az alacsony elemszámok miatt óatosan kell kezelnünk az adatokat, azt mégiscsak kijelenthetjük, hogy Hargita, Arad és Kolozs megyék „frissítenek” leginkább helyi munkaerő forrásokból. A legintenzívebb belső mozgások Maros megyéből indulnak a Székelyföld irányába és részben Kolozsvár felé, illetve Kovászna megye nagy mértékben Brassóból „merít”.

A társadalmi mobilitáshoz hasonlóan a földrajzi értelemben összes mobilok arányát is szétbonthatjuk strukturális és cirkuláris földrajzi mobilitásra. A *strukturális földrajzi mobilitás* ebben a megközelítésben azok arányát fogja jelenteni, akik vagy azért kényszerültek helyváltásra, mert lakhelyükön nem találtak munkahelyet, vagy más strukturális okokból változtattak megyét,¹⁶⁰ a *cirkuláris földrajzi mobilitás* pedig az úgynevezett „helycserés mobilitást” jelenti, azaz azok arányát, akik más megyében találtak munkahelyet, ám helyükbe – abból a megyéből – újak érkeztek. A strukturális mobilitást a keresztábra széleloszlása különbségeinek pozitív (vagy az abszolút értékben ugyanakkora negatív) értékeivel számítjuk ki.

---

¹⁵⁹ A keresztábra adatai (ellentétben a diagrammal) nem tartalmazzák a nem válaszolók arányát, ezért a szélső értékek megváltoztak, az összlétszám pedig 148 lett.

¹⁶⁰ Az államszocializmus 60-as, 70-es éveiben például egyik jellegzetes életút a kolozsvári egyetem bölcsész szakának elvégzése, utána (véletlenszerű, nem a lakóhelyhez tartozó megyébe történő) „kihelyezés”, majd pedig az új helyen a helyi újságba való bekapcsolódás.

5. táblázat

Kibocsátó közeg	Befogadó közeg	Különbség
6	7	-1
12	10	2
8	2	6
1	8	-7
10	1	9
26	33	-7
2	1	1
21	21	0
12	18	-6
5	3	2
36	30	6
4	9	-5
2	1	1
3	4	-1
148	148	27 (-27)

Adataink szerint tehát a strukturális földrajzi mobilitás 27/148, azaz 18,2 százalék. A cirkuláris földrajzi mobilitás ebben az esetben 17,6 százalék lesz (35,8-18,2=17,6). Röviden elmondhatjuk tehát, hogy az újságírói réteg mintegy egyharmada földrajzi értelemben mobil volt, ez a mobilitás pedig majdnem egyenlő arányban strukturális okokra, illetve helycserékre vezethető vissza.

Vizsgáljuk meg ezek után az újságírói réteg társadalmi mobilitását. Mivel egy adott foglalkozáshoz tartozó csoporttal van dolgunk, a mobilitást nem a foglalkozások, hanem az iskolai végzettségek szintjén vizsgáljuk: összevetjük az apa és a megkérdezett iskolai végzettségei közötti adatokat. Azért vesszük az apa végzettségét alapul, mert regresszió elemzéssel azt találtuk, hogy – noha nem szignifikánsan – az apa végzettsége befolyásolja pozitívan a megkérdezett életútját (beta együttható: 0,2 az apa, -0,17 az anya esetében).

A fentiekben ismertetett módszerrel ezúttal is első lépésben kiszámítottuk az összes immobilók arányát amely 20,5 százalékot tett ki. Ez azt jelenti, hogy végzettség tekintetében az újságíró réteg nagyon mobilisnak mutatkozik, megközelíti a 80 százalékot! Ez több, mint két és félszerese a földrajzi mobilitás mértékének. A strukturális mobilitás értéke elérte a 44,1 százalékot, a cirkuláris pedig 35,4 százalékot. Ebben az esetben a strukturális mobilitás azt tükrözi, hogy a mobilitás mértékét ilyen arányban az iskolaszervezetben beállt változások eredményezik. A más okokkal magyarázható tényleges mobilitást a cirkuláris mobilitás mértéke fejezi ki.

A romániai magyar sajtóvilvánosság jelenlegi konfigurációja kialakulásában meghatározó volt az 1989-es fordulat. Az utána prosperitásnak indult sajtórendszerbe (egyszerű számszerű okok miatt) egyre több új személy került be. Mivel már több dimenzió mentén generációs különbségeket véltünk felfedezni, ezúttal az újságíró társadalmat két nagyobb részre osztjuk (40 év feletti idősebbekre, és a 40 év alatti fiatalabb korosztályokra) és két hipotézist állítunk fel:

- a. a fiatalabb korosztályokon belül kisebb a földrajzi mobilitás, mint a 40 év felettiiek esetében, amelynek valószínűsíthetően a korábbi pártirányításos újságíró rekrutáció megszűnése, valamint az újfajta lokalitások beindulása a fő oka;
- b. a társadalmi mobilitás is intenzívebb az idősek, mint a fiatalok körében, amelynek egyrészt az újságírói presztízs korábban magasabb szintje, másrészt pedig az iskolaszervezetben beállt változások az okai. Iskolai végzettség tekintetében a mai fiatalok nagyobb mértékben hasonlítanak apáikhoz, mint az idősebbek az ő apáikhoz.

A hipotézisek vizsgálatához háromdimenziós táblákat készítettünk, majd az életkorcsoport szerinti bontásban kapott kereszt táblákon belül kiszámítottuk az összes immobilok (és mobilok) arányát. Az első hipotézis tesztelése során azt találtuk, hogy a 40 év alattiak körében az összes immobilok aránya 77,4 százalék, azaz 22,6 százalékos földrajzi mobilitást kapunk. A 40 év fölöttiek korcsoportjában az immobilok aránya 41,6 százalék volt, ami azt jelenti, hogy azok összesített aránya, akik meggyét „váltottak” ebben az esetben 58,4 százalék. Látható – hipotézisünket alátámasztandó –, hogy az idősebb korosztályok több mint kétszeres mértékben voltak kitéve (szakmai) belső vándorlásnak.

A második hipotézis vizsgálatakor szintén háromdimenziós kereszt táblát készítettünk, és kiszámítottuk az összes mobilok arányát. A 40 év alattiak körében azt találtuk, hogy ez 75,4 százalék, míg az idősebb korosztályon belül ez a mutató 81,8 százalék. A két arány összevetése alátámasztja hipotézisünket. Ebben az esetben kiszámítottuk a korcsoportokon belüli strukturális hatásokat is. A fiatalabb generáció esetében ez 29,2, míg az idősebbeknél 59,1 százalék. Ezt úgy értelmezhetjük, hogy a fiatalok társadalmi mobilitása sokkal kisebb mértékben köszönhető az iskolaszervezeten belüli átalakulásoknak, mint az idősebbek esetében. A 40 fölötti újságírókat a „rendszer” emelte magasabb pozíciókba, míg az ifjagnál más tényezők játszottak közre az újságíróvá válásban. Ilyenek lehetnek pl. az iskolai végzettségtől független érdeklődés az újságírói pálya iránt, a sajtópiac kiszélesedése, az egyéb

területeken jelentkező munkanélküliség, a helyi sajtós munkahelyek iránti kereslet növekedése (amit egyébként az előbbi beigazolódott hipotézisünk, a földrajzi mobilitás fiatalok körében való kisebb mértéke is magyaráz).

5.2.5 Idegennyelv ismeret és internet-használat

A tájékoztatásban dolgozók számára fontos az idegen nyelvek ismerete, hiszen közhely, hogy a világra való nyitottság egyik kulcseleme a más világok nyelvi megértése. A romániai magyar újságírók saját bevallásuk szerint románul viszonylag jól beszélnek, angolul körülbelül minden második, míg németül, franciául egynegyedük tud kommunikálni. A nyelvismeretre vonatkozó adatok korcsoportok szerinti vizsgálatánál egyfajta generációs elkülönülés állapítható meg: a fiatalok sokkal nagyobb mértékben ismerik az angolt, mint az idősek, az idősek viszont sokkal nagyobb mértékben tudnak németül vagy franciául (és oroszul). Azt is mondhatnánk, hogy a kommunista rendszer korlátain belül őrzött, ápolt klasszikus műveltség és a kilencvenes években kiteljesedő globalizáció párhuzamosan, ám generációsan elkülönülve egymás mellett él. Ugyanezt támasztja alá az internet használatának gyakorlata is: ez a médium a fiatal újságírók napi gyakorlatának része, míg az idősebbek zöme kétkedve szemléli.

5.2.6 Családi állapot

A romániai magyar újságírók 64 százaléka házas, 17 százaléka nőtlen vagy hajadon, 5 százalék élettársi viszonyban él, 10 százalék elvált vagy külön él és 4 százalék özvegy. Az adatokat két módon elemezhetjük: egyrészt a külföldi újságírók hasonló adataival vethetjük össze, másrészt pedig az 1992-es romániai népszámlálás családi állapotra vonatkozó adatsoraival. A nemzetközi tapasztalatokkal való összevetés során az derül ki, hogy a réteg körében viszonylag alacsony az elváltak száma, ám magas a házasságot nem kötöttek részaránya. A romániai adatokkal összevetve megállapítható, hogy az újságírók körében kisebb a házasodási kedv, illetve magas az elváltak száma. Feltételezhetően az újságíró szakma sajátossága, hogy a munka jellege negatívan hat vissza a magánéleti egyensúlyra.

6. táblázat

Családi állapot	romániai magyar újságírók	magyarországi újságírók (1997)	romániai átlag a 19 évesnél idősebb lakosság körében*
Nőtlen, hajadon	17	9	13
Házias	64	63	73
Élettársi viszonyban él	5	-	n.a.
Elvált	8	18	3
Özvegy	4	4	10
Külön él	2	6	n.a.
Összesen	100	100	100

*Forrás: saját számítások a *Recensământul populației și locuitorilor din 7 ianuarie. Vol. I. Populație – Structura demografică*. Comisia nationala pentru statistica, 1994 alapján

Ha a családi állapotra vonatkozó adatokat nemi bontás szerint tovább elemezzük, megállapítható, hogy a nők körében sokkal magasabb a hajadonok és az elváltak aránya, illetve sokkal kisebb mértékben kötnek házasságot, mint a férfiak. Ezek az adatok jelzik, hogy az újságírás és a hagyományos női szerepek összeegyeztethetetlenek.

7. táblázat

Családi állapot	romániai magyar újságírók		romániai átlag a 19 évesnél idősebb lakosság körében	
	FÉRFI	NŐ	FÉRFI	NŐ
Nőtlen, hajadon	13	28	17	9
Házias	72	45	76	70
Élettársi viszonyban él	3	9	n.a.	n.a.
Elvált	6	13	2	4
Özvegy	4	4	4	16
Külön él	2	2	n.a.	n.a.
Összesen	100	100	100	100

5.2.7 Jövedelem és anyagi javak

Adataink szerint a romániai magyar újságírók havi nettó átlagkeresete 2,5 millió lej, a férfiak esetében azonban ez az összeg az átlagnál magasabb (2,7 millió lej), míg a nők – jóval az átlag alatt - nem érik el a 2 millió lejt sem.¹⁶¹ A szakmai hierarchiában a nők általában alacsonyabb pozíciót foglalnak el, ez pedig nagy mértékben hozzájárul a kisebb jövedelem szerzéséhez. A jövedelem nagysága nem függ lényegesebben attól, hogy az újságíró hol dolgozik, azaz a település szerinti, vagy megyei és országos terjesztésű lapok átlagosan hasonló bérezést használnak.

¹⁶¹ A kérdőíves felvétel időpontjában (2000 decemberében) 1USD=25.000 ROL volt.

Az amerikai újságíró kutatások kimutatták, hogy a médiában dolgozó emberek középosztályból származnak, és a középosztályba is tartoznak (Weaver 1998a). Szilárd fogódzók hiányába nehéz azt eldönteni, hogy a 2001-es év Romániájában milyen mértékben beszélhetünk középosztályról. Mindazonáltal egyfajta becslést az újságírókra vonatkozóan mégis tehetünk, ha az anyagi javakkal való ellátottság tekintetében összehasonlítást végzünk a romániai magyar átlaggal. Ha a romániai magyar újságírók is (mint a helyi elit része) inkább a középosztályba tartoznak, azt feltételezhetjük, hogy esetükben magasabb ellátottságot tapasztalunk az erdélyi magyar átlaghoz képest. Az összehasonlítás alapjául Csepeli és társai 1997-es erdélyi felvételének adatait használjuk¹⁶² (Csepeli – Örkény – Székelyi 2002).

8. táblázat

	romániai magyar újságírók 2001(%)	erdélyi magyarok 1997 (%)
színes tévé	93	69
fényképezőgép	80	n.a.
automata mosógép	69	31
személyi számítógép	58	10
kerékpár	47	n.a.
személygépkocsi	44	39
fehér-fekete tévé	38	61
mobil telefon	32	n.a.
CD-lemezjátszó	31	n.a.
videómagnó	28	25
nyaraló	21	6
parabolaantenna	20	65 (kábeltevével együtt)
mikrohullámú sütő	14	9

Az adatsorok összevetése során szembetűnő különbségeket a színes tévé, automata mosógép, személyi számítógép és a nyaraló tekintetében tapasztalhatunk. Ha „strukturális, szakmai hatásként” ezen javak listájából kiiktatjuk a színes tévét és a személyi számítógépet (mondván, hogy ezek foglalkozás specifikus eszközök) a nyaralók és az automata mosógép magasabb ellátottsága jelzi azt, hogy a romániai magyar újságírók valamilyen mértékben a helyi középosztály felé tendálnak, vagy legalábbis néhány vonatkozásban átlag fölötti tulajdonnal rendelkeznek.

¹⁶² Mivel más időben történt vizsgálatokról van szó, az összehasonlítás csak jelzésértékű, a különbségek statisztikailag nem tekinthetők szignifikánsnak.

5.3 Szakmai és szerkesztőségi élet

5.3.1 Munkahely típusa

A visszaérkezett kérdőívek alapján a válaszadók munkahely szerinti struktúrája a következő képpen alakult:

9. táblázat

Munkahely típusa	%
Országos (v. erdélyi) napilap	12
Megyei napilap	41
Hetilap, kétheti lap, heti két megjelenésű lap	23
Folyóirat	8
Egyéb (külsős stb.)	16

Megjegyzendő, az egyéb kategóriába sorolt külsősök egy része az elektronikus sajtóban dolgozik, ugyanis a romániai magyar médiában is elterjedt jelenség, hogy egy adott sajtós több médiumnak is bedolgozik.

5.3.2 Jelenlegi és vágyott beosztás, illetve szakterület

Válaszadóink szerkesztőségi hierarchiában elfoglalt pozíciója (a főmunkatársi státust leszámítva) viszonylag egyenletes elosztást mutat. Érdekes és meglepő összefüggés látható azonban, ha a jelenlegi pozíciókat összevetjük a vágyott munkakörrel.

10. táblázat

	Jelenlegi beosztása (%-ban)	Milyen tevékenységet végezne legszívesebben (%-ban)
Újságírás (tudósító)	21	36,4
Szerkesztés	24,2	27,9
Rovatvezetés	17,2	18,8
Főmunkatárs	6,4	-
Főszerkesztő(helyettes)	15,9	8,4
Egyéb (menedzselés stb.)	15,3	8,4

A mobilitás mértékének megállapítására használt módszerhez hasonlóan (keresztábra átlója szerinti százalékolás) ki lehet számítani azok arányát, akiknek jelenlegi és vágyott beosztása megegyezik. Ily módon azt találtuk, hogy az újságíróknak csak 32,4 százaléka dolgozik olyan beosztásban, amelyet szívesen is végez. Romániai magyar viszonylatban is beigazolódik az a

magyarországi tapasztalat, miszerint a vágyak elsősorban lefelé mutatnak, azaz a jelenlegi vezető pozíciót betöltő személyek szívesen visszatérnének az újságíráshoz vagy szerkesztéshez.

A romániai magyar sajtó literaturizáltsága mellett aprofesszionalizmusa és akommerzializmusa a leggyakrabban elhangzó kritika (Magyari 2000). Figyelembe véve a jelenlegi és a vágyott területekre adott válaszokat, vizsgálatunk számszerűsítve is meg tudja erősíteni ezeket az állításokat.

11. táblázat

	Milyen területtel foglalkozik (%-ban)	Milyen terület érdeklő leginkább (%-ban)
Belpolitika	37	42
Külpolitika	14	22
Gazdaság	32	28
Kultúra	48	57
Tudomány	16	26
Sport	18	19
Szórakoztatás	18	14
Bűnügy	13	8

A táblázat adataiból látható, hogy az újságírók közel fele kultúrával foglalkozik, a külpolitika, sport, szórakoztatás és bűnügy háttérbe szorul. A foglalkozási területek preferenciái magasnak tűnnek (nemzetközi összehasonlításban is). Ennek oka, hogy a válaszadók több területet is bejelöltek, ami azt jelenti, hogy az újságíráshoz nem specializálódtak, egy újságíró több területtel foglalkozik vagy kénytelen foglalkozni. A vágyak szintjén a jelenség megismétlődik, az újságírókat továbbra is több terület érdeklő egyszerre, azonban itt még inkább tetten érhető a „komoly témák” (értsd: belpolitika és kultúra) iránti elkötelezettség,¹⁶³ és a szórakoztatással, kikapcsolódással szembeni lanyha érdeklődés.

5.3.3 Pályára kerülés, munkahely biztonsága

A válaszadók 37 százaléka tanulmányai után rögtön újságírói pályára került, ez korcsoportonként elsősorban a legidősebb és a legfiatalabb korosztályokra jellemző. Ennek magyarázata az, hogy az idősebbek zömében a 60-as évek végén és a 70-es évek elején, az új megyei (párt)lapstruktúra kialakulásakor, a (többnyire bölcsész szakot jelentő) felsőfokú

¹⁶³ Az összehasonlítás kedvéért, Magyarországon az újságírók 31 százaléka belpolitikai és 18 százaléka kultúrával foglalkozik, leginkább szintén a kultúra (28 százalékos) és a belpolitika (24 százalékos) érdeklő őket.

végzettség után kerültek szerkesztőségekbe, a fiatalok esetében pedig az 1989 után kiszélesedő lappiac generálta munkaerőigény növekedésről van szó. 1989 előtt is dolgozó jelenlegi újságírók (mintegy 70 százalék) 51 százaléka szintén újságíróként (az összmintán belül mintegy 36 százalék) közel 16 százalékuk pedig tanárként tevékenykedett. Ebben a megközelítésben a jelenlegi újságíró társadalmat négy nagyobb csoport teszi ki: egyrészt létezik egy népesebb csoport, amelynek tagjai 1989 előtt is újságíróként tevékenykedtek, van egy kisebb, de könnyen beazonosítható csoport, amelynek tagjai belső szakmai vándorlás eredményeképpen a pedagógus pályát feladva lettek újságírók, létezik egy heterogénebb alcsoporthoz, amely azokból áll, akik 1989 előtt is (valamilyen műszaki pályán) dolgoztak, és végül létezik egy (fiatalabb) korszak-specifikus csoport, amelynek tagjai 1989 után lettek „munkaképesek” és kerültek újságírói pályára.

A munkahelyek viszonylag stabilnak tűnnek, az újságírók közel fele egyáltalán nem vagy csak egyszer változtatott munkahelyet. A munkahely-változtatás értelemszerűen az idősebb korosztályokon belül magasabb, ám érdemes megjegyezni, hogy az 50 feletti korosztályon belül is mintegy 44 százalék legfeljebb egyszer cserélt munkahelyet. Az összes megkérdezett körében 60 százalékos „céghűséget” lehetett kimutatni, azaz ilyen mértékben vélekedtek úgy, hogy a közeljövőben nem szándékoznak munkahelyet változtatni. A céghűség az életkorral rohamosan csökken, ami felveti annak a lehetőségét, hogy a fiatalabb korosztályok jelenlegi munkahelyüket csak ugródeszkának tekintik.

A munkahely-biztonságának mértékét két módon mértük: azt kérdeztük meg, hogy 20 vagy 50 százalékos létszámleépítésnél a válaszadó beleesne-e az elbocsátottak csoportjába. Eredményeink azt igazolják, hogy *kisebb létszámleépítésnél magas a biztonságérzet, magas létszámcsökkentésnél azonban alacsony*. Ez szintén a munkahely (megélésének) stabilitását támasztja alá: ha nem történik drasztikus szerkesztőségi változtatás, akkor az újságíró viszonylag biztonságban érezheti magát: a 20 százalékos leépítés esetében a megkérdezettek 10 százaléka, 50 százalékos csökkentés esetén 33 százalék gondolta azt, hogy a szerkesztőség tőle is megszabadulna. E trendek nagy vonalakban hasonlítanak a magyarországi tapasztalatokhoz,¹⁶⁴ de szembetűnő különbség észlelhető, ha a lehetséges elbocsátás okait vizsgáljuk:

---

¹⁶⁴ Míg a nagyobb létszámcsökkenés esetében ugyanazt az értéket kaptuk, mint Vásárhelyi, a 20 százalékos leépítésnél kevesebbet: Magyarországon ez az arány 1992-ben 17, 1997-ben pedig 13 százalék volt.

12. táblázat

Milyen szempontok érvényesülnek egy lehetséges létszámleépítésnél?	Romániai magyarok		Magyarország
	Több válasz esetén (%)	Csak egy választ feltüntetők (%)	Csak egy választ feltüntetők (%)
Szakmai	61	62	52
Emberi, magatartásbeli	50	35	27
Politikai	8	3	9

A romániai magyarok esetében azért használtunk két oszlopot, mert a válaszolók a kérdésre egyidejűleg több választ is feltüntethettek. A két ország újságírói társadalmán belül az elbocsátás okait vizsgálva két nagyobb különbség észlelhető: noha általánosabb szinten (azaz az okok sorrendjében) hasonlóság tapasztalható, mégis szembevetendő, hogy Erdélyben az emberi, magatartásbeli okok jóval magasabb értékeket érnek el, míg a politikai okok kisebb mértékűek. A több választ tartalmazó oszlop azt sugallja, hogy a szakmai és emberi okok kis arányban válnak szét, míg az egyválaszosok arányát nézve szakmai, emberi okok szintjén beazonosítható a Magyarországgal történő hasonlóság, ám a politikai tényezők elenyésző voltát is tükrözi.¹⁶⁵

5.3.4 Tulajdonosi szerkezet és támogatások, juttatások

Az újságírók saját ismeretei szerint a romániai magyar írott sajtó tulajdonosi szerkezte a következő képpen alakult:

13. táblázat

A lap többségi tulajdonosa	%
Állam (önkormányzat)	9
Befektetők (szakmai, pénzügyi)	30
Munkatársak	30
Civil szervezet (alapítvány)	13
Egyéb	6
Nincs válasz	12

A lapok közel háromnegyede külföldi támogatásban is részesült, ez a támogatás pedig majdnem minden esetben (93 százalékban) Magyarországról érkezett. A támogatás elsősorban az MTI-hozzáférést jelenti vagy különböző irodafelszereléseket, számítógépeket, ritkább esetben személygépkocsit vagy továbbképzési programokban való részvételt.

¹⁶⁵ Egy újabb kutatás hipotézisében azonban megfogalmazható, hogy a politikai okok magasabb arányt érnek el, ugyanis a most tárgyalt vizsgálat után egyre több jel utal a romániai magyar sajtó – magyarországi mintára történő – polarizáltságára. Lásd még 4.2.1 fejezet erre vonatkozó részleteit.

Látható tehát, hogy a támogatások általában a szerkesztőségeken keresztül érkeznek, ám kisebb mértékben (az újságírók mintegy 20 százalékát érintő) személyre szabott (anyagi és továbbképzést jelentő) támogatásokra is sor került. A személyi támogatások nagy része szintén Magyarországról érkezett, igaz ebben az esetben valamivel nagyobb mértékben (20 százalékban) támogatóként említettek egyéb nyugati országokat is. Ennek okai valószínűleg az egyéni networkök természetében, illetve az újságíró kialakult hírnevében keresendők. De nézzük meg, hogy a szerkesztőségek (illetve a tulajdonosok) milyen és mekkora mértékű juttatásokban részesítik az újságírókat:

14. táblázat

Juttatások természete	Juttatások mértéke (%)
Nyugdíjbiztosítás	44
Üzemanyag-térítés	43
Gépkocsi használat	27
Étkezési hozzájárulás	25
Üdülési támogatás	16
Egyéb...	14
Mobiltelefon-használat	13
Ruhapénz	6

A legelterjedtebb juttatás a nyugdíjbiztosítás és az üzemanyag megtérítése, míg a ruhapénz és mobiltelefon-használat nagyon szűk réteget érint. A támogatások mértéke általában azokban a szerkesztőségekben magasabb, ahol a munkatársak tulajdonosok is, a befektetők lapjai pedig elsősorban mobiltelefonnal és gépkocsi használatának lehetőségével segítik az alkalmazottak munkáját.

5.3.5 Munkaidő és leterheltség

Az újságírók átlagban hétköznaponként 9 órát, míg egy átlagos hétvégén 7,6 órát dolgoznak. Munkahely típusok szerinti bontásban vizsgálva azt találtuk, hogy munkanap legtöbbet a folyóiratnál (10 óra) és az országos napilapoknál (9,4 óra) dolgoznak. Az előbbi oka feltételezhetőleg egyrészt az, hogy a folyóiratok munkatársai kénytelenek máshova is dolgozni, másrészt pedig az, hogy a kulturális, szépirodalmi folyóiratok esetében nehezebb szétválasztani a kifejezett szerkesztőségi munkát az alkotó tevékenységtől.¹⁶⁶ A vizsgált populáción belül a külsősök és a megyei napilapok munkatársai vannak a „legkönnyebb”

¹⁶⁶ Egy szépirodalmi szerkesztő például „dolgozik-e” vagy csak „olvas”, ha egy új könyvet – recenzálás céljából – végig olvas?

helyzetben, hétközben előbbiek 8,1, utóbbiak pedig 8,9 órát dolgoznak. A heti és kétheti lapok munkatársai hétközben szintén átlag fölött dolgoznak, ám ők „pihenhetik” a legtöbbet hétvégeken (mindössze 6,6 órát dolgoznak ilyenkor).

A szerkesztőségi hierarchián belül a főmunkatársak vannak a legkényelmesebb helyzetben, nekik csak napi 7 órát kell dolgozniuk, míg a vezetők (főszerkesztők és helyetteseik) közel 10 órát is dolgoznak. A terepen mozgó újságírók ugyanakkor közel egy órával kevesebbet dolgoznak, mint az idejük nagy részét a szerkesztőségben tevékenykedő szerkesztők (akik átlagosan 9,5 órát dolgoznak hét közben).

A tulajdonosi szerkezet szempontjából vizsgálva a munkaidőt, az alapítványi lapok és a befektetők által fenntartott lapok munkatársai dolgoznak a legtöbbet (10 illetve 9,5 óra), míg az állami, önkormányzati lapok a legkevesebbet (6 óra).

De vajon a munkára fordított időt, illetve az elvégzett munka mennyiségét szubjektíve hogyan élik meg az újságírók? Soknak vagy kevésnek tartják? E kérdésre adott válasz alapján az körvonalazódott, hogy a sajtósok alig több, mint egyharmada tartja kifejezetten soknak a munkahelyen eltöltött munka mennyiségét, a többiek mintha még terhelhetőek lennének (6 százalék például kimondottan kevésnek tartja a végzett munkamennyiséget). Tulajdonosi szerkezet szempontjából nem észlelhető jelentős különbség a terheltséget illetően, a laptípus szerinti vizsgálat alapján azonban a folyóiratok munkatársai nagyobb terheltséget jeleztek. A szerkesztőségen belüli hierarchia növekedésével egyidőben növekszik az elvégzett munkamennyiség megítélése is, így például a főszerkesztők és helyetteseik érzik legnagyobb mértékben leterhelve magukat. Így még inkább érthetővé válik az a korábban jelzett jelenség, miszerint ez az újságírói réteg szeretne leginkább visszatérni az újságírásra vagy szerkesztésre.

Nézzük meg a továbbiakban, hogy a munka megítélése milyen mértékben hat ki az újságírók családi életére. (Összehasonlítás kedvéért magyarországi adatokat is közlünk, a táblázat átlagokat tartalmaz, a használt skála a következő: *1. Nagyon jellemző; 2. Jellemző; 3. Jellemző is, meg nem is; 4. Nem jellemző; 5. Egyáltalán nem jellemző.*)

15. táblázat

	Romániai magyarok 2001	Magyarország 1992	Magyarország 1997
Amikor nem dolgozom, akkor sem tudok szabadulni a munkámmal kapcsolatos gondoktól	2,6	1,7	2
Sokkal több időt kellene olvasásra, művelődésre fordítanom	2,7	1,3	1,5
A munka miatt nem marad időm arra, hogy saját magammal foglalkozzam	2,8	1,7	2,2
A munka miatt nem marad időm arra, hogy baráti kapcsolataim ápoljam	3	2,1	2,4
Egészségtelenül, rendszertelenül élek	3,1	1,9	2,3
Állandóan időzavarban vagyok	3,1	2,1	2,4
A munka miatt nem marad időm családomra	3,2	2	2,4
Lelkiismeret-furdalásom van amiatt, hogy nem foglalkozom eleget gyerekeimmel	3,6	2,1	2,4
Kapcsolataim a munkám miatt mentek tönkre	4	3,2	3,3

A fenti táblázatból látható, hogy a romániai magyarok esetében az újságírói munka korántsem hat ki olyan mértékben a magánéletre, mint a magyarországiak esetében. Noha a magyarországiak egyre nagyobb mértékben képesek megőrizni a magánélet függetlenségét, a romániai magyarok esetében ez a függetlenség sokkal nagyobb. Egyszersmind látható az erdélyiek „nem pörögnek” oly mértékben, mint anyaországi kollégáik, akiknek szabadidejükre is igen jellemző, hogy a munkával kapcsolatos dolgaikon töprengenek (előbbieik 2,6-os, utóbbiak 1997-ben 2-es átlagot értek el a jelzett ötös skálán), és gyakrabban küszködnek időzavarral (3,1 és 2,4).

A fenti adatok szerint míg a magyarországiak saját belátásuk szerint nagyon egészségtelenül és rendszertelenül élnek, addig az erdélyiek – talán éppen a kevésbé túlfeszített munkatempó miatt – kiegyensúlyozottabbnak gondolják életmódjukat, és több idejük marad családjukra, baráti kapcsolataikra. De alternatív magyarázatként fordítva is érvényes lehet az összefüggés: lehet, hogy éppen a romániai magyar társadalomban jelen lévő hagyományosabb értékszemplélet helyezi középpontba a családot, és ezért társadalmi normaként „nem elfogadott” a túlfeszített munkastílus.

A magyarországiak – feszültségoldó szerként – többek között alkoholfogyasztással kompenzálják ezt a felpörgött életmódot, de a rendszeres alkoholfogyasztók aránya 1992-től 1997-ig 15 százalékról 9-re csökkent. A romániai magyar újságírók esetében a rendszeres alkoholfogyasztók mintegy 24 százalékot (!) tesznek ki, amely arra enged következtetni, hogy az elitnek ebben a rétegében párhuzamosan jelen van valamilyen tradicionális¹⁶⁷ és destruktív világszemlélet.

5.3.6 Elégedettség, kiszolgáltatottság

Az előbbiekben végigjártuk az újságírók munka általi leterhelését, illetve e terheltség családi életre történő kihatásának néhány elemét. Nézzük meg az alábbiakban, hogy a válaszadók milyen mértékben elégedettek egyéb szakmai és magánéleti vonatkozásokkal (skála: 1. Teljesen elégedetlen; 2. Elégedetlen; 3. Részben elégedett; 4. Elégedett; 5. Nagyon elégedett).

16. táblázat

Milyen mértékben elégedett...?	Romániai magyarok	Magyarország – 1997
Családi életével	3,7	4,4
Hírnevével, ismertségével	3,44	4,0
Baráti kapcsolataival	3,4	4,2
Szakmai hierarchiában elfoglalt helyével	3,39	3,7
Szakmai teljesítményével	3,34	3,8
Egészségi állapotával	3,3	3,9
Szakmai elismertségével	3,2	3,5
Életmódjával	3,0	3,6
Anyagi körülményeivel	2,2	3,0

A különböző vonatkozásokkal szembeni elégedettségek mértéke alapján kialakult lista mindkét mintában hasonló trendeket mutat: a családi, baráti kapcsolatok, illetve a hírnév vezet a listákon, míg az elismertség, életmód és az anyagi körülmények a sereghajtók. Igen ám, csakhogy a két lista között van egy nagy különbség: az erdélyiek kivétel nélkül minden egyes *ítemmel* szemben elégedetlenebbek, mint a magyarországiak: az előbbiek átlagosan 3,2-es, míg az utóbbiak 3,8-as elégedettséget mutatnak. Látható tehát, hogy míg a romániai magyar újságírók általában csak részben elégedettek, addig a magyarországiak átlaga már nagyon megközelíti az elégedett szintet.

¹⁶⁷ A hagyománytisztelet mint érték a későbbiekben még nyilvánvalóbbá válik.

Főkomponens elemzéssel az elégedettség összvarianciáját (elfogadott illeszkedés mellett: KMO 0,72) három főkomponens közel 62 százalékban megmagyarázza. Az első főkomponens egy általános elégedettséget fejez ki, amelyben a szakmai és magánéleti vonatkozások jól megférnek egymás mellett. A másik két főkomponens bipoláris: az egyik (azaz a második főkomponens) a magánéleti elégedettséget fejezi ki a szakmai elégedettséggel szemben (pozitív oldal: egészségi állapot, életmód, család, negatív oldal: szakmai hierarchiában elfoglalt hely, szakmai elismertség), a harmadik főkomponens pedig a szakmai elégedettséget a magánéleti elégedettség leértékelésével párhuzamosan.

17. táblázat

Főkomponens neve (magyarázottság)	Általános elégedettség (34%)	Magánélet vs. szakma (16%)	Szakma vs. magánélet (11%)
Szakmai elismertség	,733	-,483	-6,984E-02
Életmód	,700	,446	-,230
Hírnév, ismertség	,693	-,185	,300
Baráti kapcsolatok	,622	,196	-,436
Anyagi körülmények	,554	-,208	-,167
Családi élet	,490	,420	,256
Szakmai hierarchiában elfoglalt hely	,560	-,618	1,494E-02
Egészségi állapota	,435	,536	-,124
Szakmai teljesítmény	,376	,188	,766

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Az általános elégedettség szignifikáns összefüggést mutat az életkorral, a tabuk elismertségével és a munka jellegének rutinszerűségével.¹⁶⁸ Ezek szerint az általános elégedettség mértéke emelkedik az életkor (korrelációs együttható: 0,18) és az igényesebb munkák arányának növekedésével (0,17), és ez az állapot ugyanakkor hajlamossá teszi az újságírót arra, hogy ne ismerje el (vagy ténylegesen ne is lásson) tabutémákat (-0,17). Ez érthető, hiszen aki munkáját –ön maga elégedettségére – nagyobb mértékben kreativitásnak tekinti, óhatatlanul nem érezhet és nem ismerhet el olyan kereteket, amelyek megakadályoznák véleménye kinyilvánításában.

A második (és bipoláris) főkomponens viszonylag magas és szignifikáns korrelációt mutat a szerkesztőségi hierarchián belül elfoglalt pozícióval (-0,26). Figyelembe véve a főkomponens jellegzetességét (magánélet vs. szakmai elégedettség) a negatív együtthatós korrelációt a

¹⁶⁸ A tabu elismerése dummy változó (ld. még 5.4.5, 5.4.6 és 5.5 fejezeteket), munkavégzés során tapasztalt rutinszerű munkák arányáról pedig lásd a 5.3.8 fejezetet és a 24 táblázatot.

következőképpen értelmezhetjük: minél magasabb pozíciót tölt be valaki, annál kevésbé elégedett magánéletével, ám szakmailag nem panaszkodhat, és fordítva: a hierarchia alsóbb szintjein az elégedettség nagyobb valószínűséggel a magánéletre vonatkozik.

A kétfajta elégedettség összevetéséből a médialogika egy sajátos esete is kirajzolódik: a hierarchiában elfoglalt hely, az elégedettség mértéke nagyobb perszonalizációt tesz lehetővé az újságíró számára. A magasabb beosztású újságírók kreatívabbnak gondolják munkájukat, és nem gondolják azt, hogy ebben külső instanciák megakadályozhatják őket.

Nézzük meg a továbbiakban, hogy az újságírók kifejezetten csak szakmai vonatkozások mentén milyen mértékben elégedettek. A magyarországi eredményekkel történő összehasonlítás érdekében az 5 fokú skálán mért átlagokat (*1. Teljesen elégedetlen... 5. Nagyon elégedett*) kivetítettük egy 100-as skálára.

18. táblázat

Milyen mértékben elégedett?	Romániai magyarok - 2001	Magyarország - 1997
Munka érdekessége	74	77
Kollégák emberi magatartása	67	70
Vezetők szakmai felkészültsége	65	66
Vezetők emberi magatartása	64	69
Szerkesztőségi légkör	63	61
Munkavégzés fizikai körülményei	61	61
Kollégák szakmai felkészültsége	61	64
Szerkesztőségi demokrácia	60	60
Munkavégzés tárgyi-technikai feltételei	59	58
Szakmai előrelépés lehetőségei	56	55
Segéderők száma	54	52
Anyagi előrelépés lehetőségei	44	44
Szociális juttatások színvonala	43	40
Jövedelem nagysága	42	49
Külföldi utazások lehetősége	40	34
Átlag	56,8	57,3

Az elégedettség sorrendje nagy mértékű hasonlóságot mutat a két ország magyar nyelvű újságírói között. Az egyetlen kivételt a jövedelem nagysága képezi, amely a magyarországiak körében kedvezőbb megítélés alá esett. Az elégedettség – amely szinte azonos átlagos értéket mutat a két mintában – pozitív oldalán a munka érdekessége áll, utána szakmai-humán tényezők játszanak közre, a negatív oldalon pedig az anyagi-szociális juttatásokat találjuk.

A fenti 15 itemet egy főkomponensre aggregálva egy általános szakmai elégedettséget kifejező főkomponenst kapunk (magyarázottsága 34 százalékos), amely érdekes módon sem a szerkesztőségi hierarchián belüli pozícióval, sem az életkorral nem mutat összefüggést, de szignifikánsan korrelál az előbbi általános elégedettséggel (0,46) és a tabuk elismertségével (-0,27). Mindezt úgy értelmezhetjük, hogy az általánosabb szakmai elégedettség minden hierarchikus szinten és korcsoportban egyenletesen jelen van, és elsősorban a tartalmi megjelenések megítélésére (tabuk léte vagy sem) hat ki, mintegy sejtetve egy, az újságíró társadalmon belüli – előbbieken már jelzett médialogika részét képező – konfliktuspotenciált: minél elégedettebb szakmailag valaki, annál kisebb mértékben gondolja azt, hogy a sajtóban lennének meg nem jeleníthető témák.

Az újságírói munka autonómiáját nem csak az elégedettség mértéke befolyásolja, hanem az is, hogy milyen mértékben érzik kiszolgáltatva magukat a különböző hatalmi ágenseknek (tulajdonos, főszerkesztő, közvetlen felettes). E kérdéskör akkor került nagyobb mértékben a kutatások homlokterébe, amikor a sajtó működésében új tulajdonosok is megjelentek. Magyarországon a lapok privatizációja során az 1997-es kutatás szerint az újságírók elsősorban a tulajdonosoknak érzik magukat kiszolgáltatva. Tekintve, hogy a romániai magyar sajtóban még csak kisebb mértékben találunk külföldi tőkét, feltételezhetjük, hogy a tulajdonosoknak való kiszolgáltatottság kisebb mértékű, mint Magyarországon.

Adataink részben igazolták vissza előzetes elképzeléseinket, ugyanis a nagymértékű kiszolgáltatottság aránya valóban alacsonyabb a magyarországi tapasztalatokhoz képest, de itt is elsősorban a tulajdonosoknak vannak kiszolgáltatva (igaz, mint az 5.3.4 fejezetben láttuk, a tulajdonosok 30 százalékban éppen maguk a munkatársak).

19. táblázat

Mennyire érzi kiszolgáltatva magát...?	Romániai magyarok – 2001 (ki van szolgáltatva és teljesen ki van szolgáltatva - %)	Magyarország – 1997 (ki van szolgáltatva és teljesen ki van szolgáltatva - %)
Tulajdonosnak	19	40
Főszerkesztőnek	14	32
Közvetlen felettesének	11	28

5.3.7 Hivatás versus szakma: ki a jó újságíró?

Sem általában az újságírók körében, sem a szakirodalomban nincs egységes vélemény arra vonatkozólag, hogy milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie az újságírónak.

Ha elfogadjuk a romániai magyar sajtóra vonatkozó egyik tételt, miszerint ez a sajtó literaturizált (Magyari 2001), feltételezhetjük, hogy a működtetők szintjén ez abban mutatkozik meg, hogy többen fogják kihangsúlyozni az újságíráshoz szükséges „jó íráskészség” meglétét. Ez a megközelítés mintha azt is magával vonná, hogy az újságírás elsősorban hivatás lenne, amit ugyan félig-meddig talán meg lehet tanulni, de alapvetően születni kell rá.

Ha az újságírást inkább szakmaként értelmezzük, akkor nem a „veleszületett készségek” fognak dominálni, hanem az elsajátítható képességek. A sajtó differenciálódása az újságírókat is specializációra kényszeríti, amely felsőfokú végzettséget és behatárolható szakterületet feltételez. Ebben a megközelítésben „a jó íráskészség” csak egy olyan szükséges technikai elem, mint például az asztalos számára az, hogy van két keze és tud rajzolni (Marinescu 2002).

A hivatás vs. szakma dilemma közül, azt feltételezzük, hogy az előbbi fog győzedelmeskedni. Egyrészt azért, mert a kisebbségi életforma közepette a sajtó nem csak tájékoztatási funkciót tölt be, hanem ezen túlmutatóan valamilyen kisebbségi ethosz, közösségiség fenntartásának is eszköze,¹⁶⁹ másrészt pedig azért, mert – mint azt korábban láttuk – az újságírók jelentős hányada irodalmi előképzettséggel rendelkezik.

---

¹⁶⁹ Minderről részletesebben szó lesz a főszerkesztői interjúk elemzése során.

20. táblázat

	Átlag <i>(1. Egyetért, 2. Részben egyetért, 3. Nem ért egyet)</i>
A jó újságírónak elsősorban íráskészségre van szüksége	1,5
Arra születni kell, hogy valaki jó újságíró legyen	1,6
Az igazán felkészült újságíró számára ma már nélkülözhetetlen, hogy felsőfokú szakmai képzésben részesüljön	1,6
Amit egy újságírónak tudni kell, azt a gyakorlatban kell elsajátítani	1,8
Ahhoz, hogy valaki jó újságíró legyen, nem szükséges egyetemet végeznie	1,9
Ahhoz hogy valaki jó újságíró legyen, valamilyen szakterületre kell specializálnia	2

A „jó újságíró”-ra vonatkozó kérdésekre adott válaszok átlagait figyelembe véve, beigazolódni látszik az újságírás hivatásszerű felfogására tett előzetes feltételezésünk. A fenti táblázat adatai alapján megállapítható, hogy a romániai magyar újságírók nagyobbik hányada a jó íráskészség meglétét, a veleszületettséget gondolja meghatározónak. Látható azonban, hogy ehhez rögtön már azt is hozzá kell tennünk, hogy manapság azonban felsőfokú képzésre is szükség van. Az állítások másik pólusán a gyakorlatorientáltság és specializáció szükségessége domborodik ki. E gyakoriságok (átlagok) alapján mintha a hivatásszerű és szakmai koncepciók nem „tisztán” válnának szét: a hivatáshoz felsőfokú végzettség társult, a szakma alapú felfogáshoz pedig e végzettség elutasítása. Vizsgáljuk meg a továbbiakban, hogy a mögöttes dimenziók mentén élesebben szétválnak-e e koncepciók? Ennek érdekében főkomponens elemzést¹⁷⁰ fogunk alkalmazni.

A főkomponens elemzés során már szétváltak a mögöttes dimenziók egy kifejezetten a formális képzést előnybe részesítők csoportjára, illetve egy, a gyakorlatorientált hivatásszerűséget vallók csoportjára.

¹⁷⁰ A mögöttes dimenziók feltárására több faktorelemzési eljárást kipróbáltunk (maximum likelihood, főfaktor elemzés, alpha factoring), amelyek egyaránt két elég jól elkülönülő mögöttes változót sejtettek, ugyanis a nem rotált változatok is értelmezhetők voltak. Azért döntöttünk végül mégis a főkomponens modellje mellett, mert egyrészt ebben az esetben a két faktoros modell magyarázottsága jóval magasabb, mint amit a faktorelemzések során kaptunk (56 százalék a 35-tel szemben), másrészt pedig azért, mert a faktorelemzések során a kezdeti kommunalítások nagyon alacsony értékűek voltak, és mivel kevés kiinduló változónk volt, értelmetlen lett volna további 2 vagy 3 változótól megszabadulni.

21. táblázat

	Formális képzés (33%)	Gyakorlati érzék (25%)
Ahhoz, hogy valaki jó újságíró legyen, nem szükséges egyetemet végeznie	-0,799	0,102
Amit egy újságírónak tudni kell, azt a gyakorlatban kell elsajátítani	-0,584	0,484
Arra születni kell, hogy valaki jó újságíró legyen	-0,052	0,711
A jó újságírónak elsősorban íráskészségre van szüksége	0,198	0,690
Ahhoz hogy valaki jó újságíró legyen, valamilyen szakterületre kell specializálnia	0,541	0,326
Az igazán felkészült újságíró számára ma már nélkülözhetetlen, hogy felsőfokú szakmai képzésben részesüljön	0,826	0,106

Az első főkomponens bipoláris, amelynek kialakulásában a formális képzés felértékelődése és a specializálódás fontossága volt meghatározó, a második látens változó pedig az újságírás immanens velejárójának azt tartja, hogy erre a pályára („hivatásra”) születni kell, amely ugyanakkor jó íráskészséget is feltételez. E két különálló, egymást kizáró markáns vélemény azok körében tapasztalható leginkább, akik 1989 után kerültek újságírói pályára, a szakmai felfogás azonban nagyon határozottan a fiatalabbak körében jelentkezik (szignifikáns korrelációs együttható: $-0,34$). Az újságírás szakmai alapon történő felfogását vallók körében továbbá alacsonyabb általános elégedettséget lehet kimutatni. Ennek magyarázata talán az, hogy a mindennapi munka során a szakmai értékek hiányával való szembesülés értelemszerűen kihat az általános elégedettségre,¹⁷¹ ez pedig szintén visszahat az újságírói munka szakmai felfogásának mértékére.

5.3.8 Kinek ír az újságíró és hogyan?

Az újságírói munka fontos részét képezi annak tisztázása, hogy ki a célközönség. A célközönség általánosabb szinten ténylegesen az olvasó, de a konkrét munka során nem biztos, hogy ő az elsőrendű. Gondoljunk például arra az esetre, amikor egy kezdő újságíró elsősorban a feletteseinek akar megfelelni, a képzelt olvasó pedig valahol a megfoghatatlan

¹⁷¹ A korábbiakban létrehozott általános szakmai és általános elégedettségi faktorok közötti korrelációs együttható szignifikáns és 0,46-os értéket mutat.

távolban található. A közvetlen környezettől könnyebben és gyorsabban érkeznek visszajelzések, mint a nem mindig eléggé aktív olvasótól.

A tapasztalatok halmozódásával természetesen e viszonyok „letisztulnak”, de ekkor meg működésbe léphet a rutinszerűség. A hírek szelektálásában és termelésében egyaránt jelenlévő rutin meghatározó módon kihat a tartalomra. A sajtó ezért nem „a valóság tükré”, hanem az állandó működésben lévő rutin által a nyilvánosságba beemelt témák összességének megjelenítési helye. Az így kialakult, folyamatosan újratermelt és közvetített kép óhatatlanul nem a valóságot fedi le (ha e szónak egyáltalán van objektív értelme), valamilyen torzítással mindenképp számolni kell. A sajtó működésében érvényesülő médialogika szerint a rutinnak fontos szerepe van, az intézményen belüli kreativitás csak kevesek sajátja lehet (rendszerint az idősebb, nagy hírnévnek örvendő és a hierarchiában magasabb helyet betöltő személyeké) (McQuail 1994, Gerbner 1969).

Vizsgáljuk meg az alábbiakban, hogy a romániai magyar sajtónyilvánosság működtetői körében milyen kép él arról, hogy az újságírás során kit vagy kinek a véleményét kell figyelembe venni, majd pedig azt, hogy a munka során milyen mértékben jelentkeznek rutinszerű vagy igényesebb munkák.

A munka során figyelembe veendő szereplők fontosságát válaszadóink egy 1-től 6-ig terjedő skálán értékelték. Árnyaltabb kép kialakítása érdekében eredményeinket kivetítettük egy 100 fokú skálára (amelyen a 100-as értékhez való közelítés a fontosságot, a 0-hoz közelítő értékek pedig a negligenciát jelöli), és a következő sorrend alakult ki:

22. táblázat

Milyen mértékben kell figyelembe venni...?	%
Közönség	74
Érintettek	57
Főszerkesztő	46
Rovatvezető	36
Tulajdonos	28
Kollégák	27

A sorrend (amely ezúttal is nagy hasonlóságot mutat a magyarországi 1997-es adatokkal) világossá teszi, hogy a sajtómunkások elsősorban a közönségre és érintettekre figyelnek munkájuk során, de jelentős szerepet kapnak a főszerkesztők is. Legkevésbé a kollégák és

tulajdonosok véleményére kíváncsiak. Klaszter elemzéssel két nagyobb klaszter különíthető el, az egyiket a közönség és az érintettek alakították ki, a másikat a többi négy változó, de ezen belül a tulajdonosok kaptak kitüntetettebb szerepet.

A különböző kliensek figyelembe vétele szignifikánsan közvetlenül nem függ az életkortól és a szerkesztőségen belüli hierarchiától, de bizonyos keretek megléte körvonalazódik. Azok ugyanis, akik azt állítják, hogy a közönséget kell elsősorban szem előtt tartani, nagyobb valószínűséggel azok közül kerülnek ki, akik már 1989 előtt is újságírók voltak, munkájukat nem kizárólag rutinszerűnek értelmezik és nem gondolják azt, hogy léteznének tabuk a nyilvánosságban. A tulajdonos érdekeit szem előtt tartó újságírók többnyire nem RMDSZ-tagok, ugyanakkor úgy érzik, tabuk léteznek.

Arra a kérdésre, hogy a munkahelyen végzett feladatok mennyire rutinszerűek, a következő válaszokat kaptuk:

23. táblázat

Milyen típusú munka van túlsúlyban?	Romániai magyarok – 2001 %	Magyarország – 1997 %
Rutin feladatok vannak túlsúlyban	24	33
Egyforma arányban van rutin és igényesebb feladat	59	28
Igényesebb feladat van túlsúlyban	17	39
Összesen	100	100

Noha a kimondottan rutinszerű munkák szintjén „csak” 9 százalékos különbséget mértünk, összességében tekintve mégis kijelenthető, hogy az erdélyi magyar újságírók nagy mértékben rutinszerűnek gondolják munkájukat. A munkavégzés rutin jellegéről elsősorban az újságírók és a szerkesztők számoltak be, és az igényesebb munkák is mintha „elkerülnék” az újságírókat. Korrelációs együtthatókat számolva visszaigazolódik a már említett médialogika, ugyanis szignifikáns összefüggést a szerkesztőségen belüli pozícióval (0,19) és az életkorral (0,20) tapasztaltunk.

A főszerkesztők és helyetteseik nagy mértékben egyformának és igényesnek ítélik meg saját tevékenységüket. A rutinszerűség és a munkahely típusa szerinti százalékos megoszlásokat az alábbi (sor és oszlop szerinti százalékolást tartalmazó) kereszttáblából olvashatjuk le:

24. táblázat

Milyen típusú munka van túlsúlyban?	Munkahely típusa					Összesen
	Országos napilap	Megyei napilap	Hetilap, kétheti	Folyóirat	Külsős, egyéb	
Rutin feladatok vannak túlsúlyban	20	47	22	3	8	100
	37	26	23	7	20	
Egyforma arányban van rutin és igényesebb feladat	12	47	26	7	8	100
	52	63	68	43	47	
Igényesebb feladat van túlsúlyban	8	28	12	28	24	100
	11	11	9	50	33	
Összesen	100	100	100	100	100	

A sor szerinti százalékolások alapján látható, a rutinfeladatok túlsúlyát elsősorban a megyei napilapok dolgozói érzékelik, míg a kifejezetten igényesebb munkák kissé egyenletlenül, ám megoszlanak a különböző fajta lapoknál (leszámítva az országos napilapokat). Az oszlop szerinti százalékolás arról árulkodik elsősorban, hogy a napilapok dolgozói nagyobb arányban rutinmunkákat és részben nem rutinmunkákat végeznek, míg a folyóiratok (és kisebb arányban a külsősök) inkább igényes munkaként élik meg mindennapi tevékenységüket.

5.4 Szokások, értékek, vélemények

5.4.1 Médiafogyasztási szokások

Vizsgáljuk meg először az újságírók médiafogyasztási szokásait. Korábbi kutatások már kimutatták, hogy a romániai magyarok újságolvasási szokásai elsősorban a helyi, illetve megyei sajtóra korlátozódnak, a nagyobb terjesztésű lapok, illetve a román nyelvű sajtótermékek fogyasztása kis mértékben jellemző (Magyari 2003, Németh–Papp 2000). Az egyszerű gyakoriságok alapján – kissé meglepő módon – azt találtuk, hogy az újságírók olvasási szokásai megegyeznek az előbb ismertett romániai magyar trendekkel. Azért gondoltuk ezt meglepőnek, mert hipotézisünk szerint az újságírók szakmájukból adódóan szélesebb rálátással kellene bírjanak az ország életére vonatkozóan. Román nyelvű napilapot például inkább ritkábban olvasnak. A televíziózási szokásoknál a PRO Tv és Duna Tv vezet, utána pedig a magyar nyelvű csatornák, majd pedig a román adók következnek. A rádiózási szokások adatai azt mutatják, hogy naponta általában egy órát hallgatnak valamilyen adót, ez pedig valamelyik magyar nyelvű csatornát jelenti.

A médiafogyasztási szokásokat röviden összevetve, megállapíthatjuk, hogy az egyik román kereskedelmi tévécsatornát leszámítva a romániai magyarok elsősorban magyar nyelvű médiumokból szerzik információikat.

5.4.2 *Értékek az átmenet időszakában*

Az értékek vizsgálatánál Inglehart tizenkét tételes (materiális, posztmateriális értékeket megjelenítő) változólistáját használtuk, ám nem a különböző itemek fontossági alapon történő kiválasztására kértük alanyainkat, hanem 1-től 10-ig terjedő fontossági skálát alkalmaztunk.

Valamilyen átfogó képet kapni az újságírók értékvilágáról kettős célt szolgál: egyrészt megtudhatjuk, hogy a több mint 10 éves, állandósult gazdasági átmenet feltételei között a romániai magyar elitnek ez a szegmense milyen jellegű általánosabb értékeket vall. Vajon beigazolódnak-e azok a nyugat-európai tapasztalatok, miszerint a posztmateriális értékeket vallók aránya egyre nagyobb, és ez főképp a fiatalabb generációkra jellemző. (Abramson – Inglehart 1995)? Másrészt ellenőrizhetjük azt a hipotézisünket is, miszerint a nyilvánosság tartalmi oldalait elsősorban a működtetők szocializációja, a világról alkotott képe befolyásolja (ezt a későbbiekben útelemzéssel vizsgáljuk).

Az értékek itemeire adott válaszok egyszerű gyakoriságai alapján az újságírók körében valóban a materiális értékek dominálnak, míg a legkevésbé fontos értéknek az ország katonai védelme számít. Faktorelemzés segítségével azonban feltárhatjuk e vélekedések félig-meddig vegyes háttérdimenzióit is, és így három fő csoportot azonosíthatunk be: *egyensúlykereső*, *participatív* és a kifejezetten *materiális*.

1. Az értékek univerzumában a legnagyobb magyarozottsági erővel az úgynevezett *egyensúlykeresők* szerepelnek: e csoportban a belső és posztmateriális értékek egyesülnek egyfajta (autoriter) „rendfenntartással”, a faktorstruktúra mintha azt sugallná, hogy a külvilág széppé tételéhez és a belső harmónia megőrzéséhez valamilyen aktív beavatkozás („fenntartani a rendet”, „küzdeni a bűnözés ellen”) szükséges.
2. A második csoportban a demokratikus megoldásokat kedvelő participatív értékeket vallók helyezkednek. Itt is a posztmateriális értékek dominálnak, ám érthető módon,

az átmeneti időszak inflációs korszakának köszönhetően megjelenik az áremelkedések elleni küzdelem: a szűkebb és tágabb környezet dolgaiba való beleszólás mintha hozzájárulna valamilyen mértékű gazdasági stabilitáshoz is.

3. Az értékek mintázatában külön entitásként jelenik meg a határozott materiális értékeket vallók csoportja. Ez az értékközösség kizárólag az ország gazdasági rendbetételében hisz.

25. táblázat

	Egyensúlykereső	Participatív	Materiális
Magyarázottság	17%	16%	11%
Emberi kapcsolatokban gazdagabb társadalmat kialakítani	,711	,322	8,603E-02
Eszei, lelki értékek fontossága	,701	,226	-,158
Megőrizni, fenntartani a rendet	,649	-3,504E-02	,237
Bűnözés ellen küzdeni	,488	,197	,137
Városainkat, falvainkat szebbé tenni	,338	,188	6,437E-02
Több beleszólást adni az embereknek a munkahelyi és lakóhelyi döntésekbe	,169	,761	9,814E-02
Több beleszólást adni az embereknek a kormány döntéseibe	6,284E-02	,747	3,940E-02
Küzdeni az áremelkedések ellen	,342	,566	,181
Biztosítani a szólásszabadságot	,194	,400	-9,549E-03
Biztosítani az ország katonai védelmet ¹⁷²	,189	,222	,108
Biztosítani a gyors gazdasági fejlődést	,109	1,067E-02	,855
Biztosítani az ország gazdasági egyensúlyát	9,263E-02	,166	,633

Extraction Method: Maximum Likelihood. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Az egyensúlykereső értékeket vallók elsősorban az idősebb szerkesztők csoportjába sorolhatók, míg a demokratikus részvételt szorgalmazók szignifikánsan az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők sajátja. A materiális értékeket vallók kisebb csoportja oly mértékben heterogén, hogy alapvető kemény változók mentén nem lehet körülhatárolni.

5.4.3 Szabadidős tevékenységek, informális kapcsolatok

A szabadidős tevékenységek az újságírói életforma intellektuális jellegét tükrözik, így a leggyakrabban említett tevékenységek a zenehallgatás, a politikai témákról való beszélgetés

¹⁷² Látható, hogy az ország katonai védelme item nem játszik szerepet az értékstruktúra kialakításában. Azért hagytuk végülis benne a faktorokban, mert eltávolítása nagy mértékben gyengítette az egész struktúra értelmezését (értsd: több változó kommunalitása 0.2 szint alá csökkent, és hibáüzenetek jelentek meg, amelyektől csak úgy lehetett volna megszabadulni, ha sok változót kihagyunk).

és regényolvasás. Ritkának tekinthető az alkalmi munkák vállalása, a barkácsolás, de az alkoholfogyasztás és sportolás is.

Az informális hálózatok természetét két módon kíséreltük meg feltérképezni. Először rákérdeztünk arra, hogy ha anyagi gondja támad az újságírónak, kitől kér kölcsön, másodsor pedig a közeli barátok számát, illetve ezek nemzetiségét kérdeztük meg. Az első megközelítésben kiderült, hogy a megkérdezettek mintegy kétharmadának támadnak rendszeresen anyagi gondjaik, és ilyen esetekben elsősorban a családtagokra, majd pedig a barátokra és a munkatársak segítségére számíthatnak.

A közeli barátok számát alapul véve az újságírók (talán szakmájuk jellegzetességének köszönhetően) kiterjedt kapcsolathálóval rendelkeznek. Az átlagosan 11 közeli baráttal rendelkező újságírók azonban – az erdélyi tapasztalatokhoz hasonlóan¹⁷³ – etnikailag zárt hálózatot tartanak fenn: a közeli barátok mintegy 91 százaléka ugyanis szintén magyar nemzetiségű.

5.4.4 Átjárások a civil szféra, a politika és a sajtó között

Vizsgálatunk során kíváncsiak voltunk arra, hogy milyen átfedések, illetve átjárások léteznek a civil szféra, a politikum és a média között. Ezért a kérdőívben feltettünk néhány, az intézményi kötődésekre vonatkozó kérdést. Adataink szerint az újságírók 55 százaléka tagja az RMDSZ-nek, 62 százaléka tagja valamilyen civil szervezetnek (ezek között kiemelkedő helyen a MÚRE található), és több mint egyharmaduk vezető funkciót is betölt ezekben a civil szervezetekben. Látható, hogy az újságírók intézményi aktivizmusa civil és politikai szférára egyaránt kiterjed. Részletesebb vizsgálat során azonban kimutatható, hogy ez az aktivizmus az életkor csökkenésével alábbhagy: a fiatal újságírók határozottan elutasítják az RMDSZ-tagságot (az életkor és a tagság közötti korrelációs együttható 0,43), a civil szervezeti kötődéseket pedig részben elfogadják. Az RMDSZ-tagság és valamilyen civil szervezethez való tartozás nagyon gyakran együtt jár, az újságírók hajlamosak felvállalni valamilyen szélesebb értelemben vett társadalmi építkezést, az újságírás mintha nem szakma, hanem küldetés lenne.

---

¹⁷³ Egy 1997-es felmérés tanúságai szerint az erdélyi magyarok kapcsolathálója átlagosan 3,6 volt, és ezen belül a magyar-román arány 9:1-hez. (Csepeli – Örkény – Székelyi 2002)

Érdekes összefüggés mutatható ki a társadalmi aktivizmus és a lapon belüli hierarchiában elfoglalt hely között. Azok a személyek, akik nemcsak tagjai valamilyen civil szervezetnek, hanem vezető funkciót is betöltenek ott, általában a szerkesztőségen belül is vezető helyet foglalnak el (korrelációs együttható 0,38). Ezt a jelenséget úgy is értelmezhetjük, hogy a kisebbségi magyarság körében az értelmiségi szerep óhatatlanul „szétsugárzik”, azaz a funkcióhalmozás szerves részét képezi a kisebbségi közszereplésnek.

5.4.5 Strukturális öncenzúra avagy a tabutémák elismertsége

A különböző kötődések természetesen visszahatnak az újságírói gyakorlatra is, ezért kíváncsiak voltunk, hogy az újságírók szerint léteznek-e tabutémák a romániai magyar sajtóban. Válaszadóink kétharmada állította azt, hogy a romániai magyar sajtóban léteznek meg nem jeleníthető témák. Ezen témák között pedig első helyen szerepel az RMDSZ belső ügyeinek, át nem látható gazdasági ügyleteinek említése, második helyen pedig az egyház szerepel. Eszerint ez az a két intézmény, amelyet a sajtóban „nem szabad bántani”, ezek „szennyeseinek kitergetése” tilos.

Mivel a tabutémák között az RMDSZ szerepel első helyen, kézenfekvőnek látszik annak megvizsgálása, hogy milyen összefüggés létezik a társadalmi aktivizmus és a tabutémák létének elismerése között. Adataink szerint az RMDSZ-tagság, valamint a magasabb életkor csökkenti a tabuk elismerésének valószínűségét, azonban statisztikai értelemben is magyarázó erővel elsősorban a lapnál betöltött funkció és az internetezés bír. Eszerint minél magasabb funkciót tölt be egy személy a lapnál, annál inkább azt állítja, hogy a sajtóban nem léteznek tabutémák, azok pedig, akik rendszeresen interneteznek, azt állítják, hogy igenis léteznek tabutémák. E gondolatnál újra felemlégethetjük a korábbiakban már jelzett generációs szétválást, hiszen az RMDSZ-tagok az idősebbek, az internetezők pedig a fiatalok köréből kerülnek ki.

A tabutémák tagadása és a beosztás közötti szoros összefüggés ugyanakkor elvezethet a *strukturális öncenzúra* jelenségéhez is. Ez alatt azt értjük, hogy a szakmai hierarchiában elfoglalt hely valamilyen módon képtelenné teszi az újságírót arra, hogy a lapban olyan témákat jelenítsen meg, amelyek (akár közéleti) pozícióját és az ehhez kapcsolódó network érdekeit sérti avagy sértené.

5.4.6 Befolyásolási kísérletek

A tabutémák fenntartása nyilván valamilyen érdekek létét feltételezi. A kutatás során megkérdeztük, hogy a különböző szférák, milyen mértékben próbálnak nyomást gyakorolni a szerkesztőségekre. A válaszokból az derült ki, hogy leginkább a politika részéről fogalmazódnak meg befolyásolási kísérletek,¹⁷⁴ és ezek a kísérletek kisebb részben sikeresek is. Érdeemes itt hozzátenni, hogy a szerkesztőségek mintegy kétharmadát közvetve vagy közvetlenül megfenyegették már megjelent vagy tervezett írás miatt, illetve az újságírók több mint felét személyesen is megfenyegették. A szerkesztőségek 12 százaléka azonban ilyen esetekben nem tudja megvédeni munkatársát.

5.4.7 Politikai beállítottság

A fentiekből kiderülhet, hogy a romániai magyar sajtó működése több-kevesebb mértékben átpolitizált, hiszen éppen a politikum az a szféra, amely leginkább szeretné korlátok között tartani a nyilvánosságot. Mivel az újságírók politikai elkötelezettsége viszonylag magas (mint korábban láttuk, az újságírók több mint fele RMDSZ-tag, az 1996-os parlamenti választásokon 88, a 2000-es választásokon pedig 80 százalékuk szavazott az RMDSZ-re) ez a korlátozás gyakran önkorlátozó formát ölt.¹⁷⁵

A román belpolitika, illetve a kisebbségi lét kontextusában természetesen nem meglepő az RMDSZ ilyen mértékű támogatottsága (annál is inkább, mert a szervezet nem tekinthető egységes, homogén pártnak), ezért a politikai beállítódást más kérdéssel igyekeztünk beazonosítani.

---

¹⁷⁴ Csak érdekességképpen jegyezzük meg, hogy a nyugati országokban és Magyarországon is ilyen kísérletek elsősorban a gazdasági szféra részéről történik.

¹⁷⁵ Vö. Horváth 1996a.

Arra a kérdésre, hogy a különböző gondolkodású embereket milyen mértékben érzik közelinek vagy távolinak, a következő rangsor alakult:

26. táblázat

	Átlag (1=nagyon távol áll tőle, 4=nagyon közel áll hozzá)
Demokratikus gondolkodású emberek	3,26
Szabad gondolkodású emberek	3,19
Rend és stabilitás hívei	3
Reformerek	2,92
Konzervatív, hagyománytisztelő emberek	2,63
Hívó emberek	2,47
Erős nemzeti érzésű emberek	2,42
Radikálisok	2,17
Baloldali gondolkodású emberek	1,95

Látható, hogy a demokratikus és szabad gondolkodású emberek állnak legközelebb az újságírókhoz, ez különben a nyugati világban és Magyarországon is így van. Ami azonban kimondottan romániai magyar sajátosság az az, hogy a baloldali gondolkodású emberek távol állnak az újságíróktól, mindössze 20 százalék vállalta többé-kevésbé a baloldaliságot. Egy másik nagyon szembeeső sajátosság a rend és stabilitás híveinek, illetve a tradicionális értékeket valló újságíróknak a magas aránya. Valószínű a romániai magyar sajtó tartalmi oldalára nagy mértékben rányomja bélyegét ezeknek az orientációnak a létezése.

Az újságírók ideológiai-politikai tagoltságát a fenti kérdéstömb alapján főkomponens elemzéssel¹⁷⁶ vizsgáltuk. Az elemzés három faktort különített el: az első főkomponenst *nemzeti-konzervatív* faktornak tekinthetjük, magyarázottsági értéke 24 százalékos. A nemzeti-konzervatív politikai attitűdöt megjelenítő faktor bipoláris, ami azt jelenti, hogy konzervatív értékek fontossága kizárja a szabad és reformgondolkodás lehetőségét. A második faktort *nemzeti reformistának* nevezhetjük, itt a reform gondolkodás, a demokratikus értékekbe vetett hit együtt jár a nemzeti, liberális értékekkel. A valóság szintjén ez a Reform Tömörülés szimpatizánsait jelentheti (magyarázottsága 20 százalékos). Az utolsó faktorban kiugróan magas értékkel bírnak a *baloldali gondolkodásúak*, azonban ez az attitűd mindössze 12 százalékos magyarázottsággal bír.

¹⁷⁶ A főkomponens elemzés egyike azon statisztikai eljárásoknak, amelyek segítségével a különböző változók látens, illetve háttér-dimenzióit fel lehet tárni.

A faktorstruktúra a következőképpen néz ki:

27. táblázat

Faktor neve (magyarázottság)	nemzeti konzervatívok 24%	nemzeti reformerek 20%	baloldali faktor 12%
erős nemzeti erzesű emberek	,552	,424	-,391
hívő emberek	,556	,241	7,262E-02
baloldali gondolkodású emberek	5,335E-02	,329	,737
demokratikus gondolkodású emberek	-9,774E-02	,638	,384
szabad gondolkodású emberek	-,684	,463	-,132
reformerek	-,388	,693	-,193
radikálisok	,339	,550	-,302
rend és stabilitás hívei	,497	8,218E-02	,280
konzervatív, hagyománytisztelő emberek	,734	4,768E-02	-3,947E-02

Statisztikai értelemben szignifikáns és erőteljes kapcsolatot a nemzeti konzervatívok és az életkor, illetve a vallásosság között állapíthatunk meg, azaz minél idősebb az újságíró, annál inkább ezeket a nemzeti keresztény értékeket vallja magáénak. A másik két politikai attitűd – kisebb mértékben – a középkorúak körében lelhető fel, ez azzal magyarázható, hogy az újságírók átlagéletkora viszonylag magas, illetve mint láttuk, a fiatalok politikai aktivizmusa alacsonyabb, mint az időseké. A baloldali gondolkodás elfogadása továbbá szignifikáns kapcsolatot mutat a szerkesztőségben elfoglalt pozícióval, azaz a magasabb munkahelyi státussal rendelkezők nagyobb arányban vallanak magukénak baloldali, liberális értékeket.

5.4.8 Előítéletek mezejében

A kilencvenes években kibontakozott romániai újságírást mondhatni végigkíséri a nacionalista diskurzus, az etnikai előítéletek nyilvános formában való közzététele. Vizsgálatunk e szakaszának nem célja, hogy a román és magyar nyelvű újságokat a nyilvánosságban fellelhető etnikai sztereotípiák mentén valamilyen módon összehasonlítsa,¹⁷⁷ ám a kérdőíves módszer lehetővé tette a magyar újságírók körében létező előítéletek

¹⁷⁷ Erre korábbi tanulmányainkban tettünk kísérletet. (Papp 2001)

szociológiai megragadását.¹⁷⁸ Ilyen vizsgálatok során gyakori eszköz a Bogardus skála alkalmazása, e skála pedig arra kérdésre épül, hogy a megkérdezett milyen mértékben engedné „közel” egy másik etnikum tagját. A társadalmi távolság mérésére használt skála a következő: 1. elfogadná házastársnak, 2. elfogadná vendégnek a lakásába, 3. elfogadná szomszédnak, 4. elfogadná a városban/településen állandó lakhellyel rendelkezőnek, 5. elfogadná látogatónak a városba/településen és 6. egyáltalán nem fogadná el. Átlagok kiszámítása során tehát minél kisebb értéket kapunk, ez annál inkább a tolerancia kifejeződéseként értelmezhető, és minél nagyobb számot kapunk, annál inkább az illető etnikummal szembeni előítélet megnyilvánulásával számolhatunk. A romániai magyar újságírók körében a következő értékeket kaptuk:

28. táblázat

Etnikum neve	Átlag
Cigány	3,57
Bantu néger	2,81
Román	2,14
Zsidó	2,06
Német	1,93
Magyar	1,08

A táblázatból leolvashatjuk, hogy a saját csoporttal szembeni tolerancia a legmagasabb, míg a cigányokkal szemben a legnagyobb az elutasítás mértéke. A cigánysággal szemben kapott 3,57-es átlagot úgy értelmezhetjük, hogy az újságírók jó esetben csak a városban/településen állandó lakhellyel rendelkezőnek fogadnák el őket, szomszédnak már nem. Érdekes, hogy az ismeretlen, megfoghatatlan mássággal (a bantu négekkel) szembeni előítélet mértéke kisebb, mint a cigányokkal szembeni. A többségi nemzettel szembeni toleranciát úgy értelmezhetjük, hogy a magyar újságírók magánszférájukból kizárják a románokat.

Az előítélet háttér-dimenzióit szintén főkomponens elemzéssel végeztük el, amelynek eredményeképpen két mögöttes faktor vált szét: egyrészt egy hangsúlyos és általános idegenellenesség azonosítható be, másrészt pedig egy sajátcsoport-ellenesség, amely nagyobb mértékben és szignifikánsan tapasztalható a nők körében. Az általános idegenellenesség

¹⁷⁸ A főszerkesztők körében végzett interjú vizsgálat ugyanakkor lehetőséget adott a sztereotípiák feltárására is (lásd a 6.3 fejezetet).

leginkább a nemzeti konzervatívok, legkevésbé pedig a baloldali értékeket vallók körében mutatható ki.¹⁷⁹

5.4.9 Romániaiság

Az újságírók Romániához való viszonyát több kérdéssel is megpróbáltuk feltárni. Rákérdeztünk arra, hogy szerintük hány magyar él Romániában, illetve arra is, hány lakosa van az országnak. Az átlagokat tekintve az a tendencia állapítható meg hogy a kisebbség mentálisan nagyobbnak, a többségi nemzet pedig kisebbnek tűnik: az ország lakosságára vonatkozó friss pontos adatok nem léteznek, ezért csak a legutóbbi népszámlálási adatokkal lehet ezt összevetni: akkor a romániai magyarok száma 1,6 millió volt (a minta átlaga szerint 1,9 millió), az ország összlakossága 22,8 millió (a mintában: 22,1). A gyakoriságokat (pontosabban a móduszt, azaz a leggyakrabban előforduló frekvenciát) vizsgálva pedig a romániai magyar közbeszéd olyan toposzai köszönnek vissza, mint a „2 milliós magyarság” (30 százalék állította ezt), illetve a „22 milliós ország” (39 százalékuk véleménye ez).

A kisebbség, illetve a kisebbségi lét felértékelése megragadható a büszkeség dimenziójában is. Az újságírók messzemenően arra büszkék, hogy erdélyi magyarok és európaiak (87, illetve 85 százalék kissé vagy nagyon büszke), és mindössze 15 százalék büszke arra, hogy román állampolgár. A kisebbségi lét előbb említett mentális felértékelődése ezek után kiegészül az etnikai, regionális tudat fontosságával, illetve az állampolgári tudat leértékelődésével. Érdekes azonban ezt összevetni az újságírók jövőképével. Arra kérdésre, hogy inkább pesszimistán, vagy inkább optimistán tekint-e a jövőbe a következő válaszokat kaptuk:

29. táblázat

Hogyan látja...?	Inkább optimistán (%)	Inkább pesszimistán (%)
Saját jövőjét	61	39
Románia jövőjét	32	68
Az erdélyi magyarság jövőjét	42	58
Magyarország jövőjét	94	6

Magyarország jövőjét ítélik meg a legoptimistábban, utána pedig a saját és „közösség” jövője következik. A jövőkép ilyen operacionalizálásának háttérdimenzióit vizsgálva azonban

¹⁷⁹ Ezt lineáris regresszióval végeztük el: elfogadható (0,05 alatti) szignifikancia szint mellett az előbbi esetben a beta együttható 0,29, a második esetben pedig -0,26.

megállapítható, hogy a saját jövő szorosán összekapcsolódik Románia és az erdélyi magyarság jövőjével, míg Magyarország pozitív megítélése külön faktorként jelenik meg. Magyarán ez azt jelenti, a kisebbség jövőjének pozitív elgondolása egy immanens logika mentén történik, tehát független Magyarország jövőbeni sikerétől. Összevetve ezt a korábbi, büszkeségre vonatkozó megállapítással, azt mondhatjuk, hogy a kisebbségi lét mentális felértékelődése kétértelmű viszonyt tart fenn az országgal: Románia állampolgárának lenni negatívum, azonban a saját és az erdélyi magyarság jövője szempontjából fontos tényező.

Az újságíró-társadalom romániaiságát, azaz Romániához való viszonyát egyéb dimenziók mentén is megragadhatjuk. Megkérdezetteink 37 százaléka román nyelven is publikált, 60 százalékuk viszont magyarországi lap(ok)ban is jelen volt valaha. Ebből azonban még téves lenne azt a következtetést levonni, hogy a romániai magyar újságírók sokkal nagyobb mértékben vannak jelen a magyarországi médiában, mint a román nyelvű sajtóban, hiszen amikor rákérdeztünk, hogy milyen gyakran publikálnak románul, illetve magyarországi lapokban, azt az eredményt kaptuk, hogy a román lapokban gyakrabban vannak jelen.¹⁸⁰ Ez azt jelenti, hogy az újságírók egy kisebb hányada többé-kevésbé rendszeresen románul is közöl, igaz, az is kimutatható, hogy aki gyakran publikál román nyelven, az nagyon kis mértékben ír az anyaországi lapoknak.

A szakmai világképhez tartozik a különböző minták megléte. A romániaiság árnyalását segíti a különböző újságíró példaképek (el)ismertsége, illetve ezek aránya. Általános értelemben vett példaképet a megkérdezettek 60 százaléka, kedvenc romániai magyar újságírót 69, román újságírót 43, magyarországi újságírót pedig 35 százalékuk tudott megnevezni. Látható, hogy a szűkebb (földrajzi) értelemben vett szakmából került ki a legtöbb példakép, a román újságíró minták aránya pedig megelőzi a magyarországi példaképek arányát. Ha ehhez még hozzávesszük azt is, hogy a magyarországi példaképek között kiugróan magas arányban egy Erdélyből származó újságíró szerepel,¹⁸¹ illetve azt is, hogy az általános példaképek között szintén nagyobb arányban vannak jelen erdélyiek, még inkább kijelenthető, hogy mentális, reprezentációs síkon a szakmai *patternek* elsősorban Romániához kapcsolhatók. Másképp fogalmazva, a saját (szakmai) világ önmagára találásának (és ami ugyanaz: részleges bezárkózásának) lehetünk tanúi.

---

¹⁸⁰ Szám szerint ez azt jelenti, hogy egy 1-től 5-ig terjedő skálán (1 – hetente, 2 – havonta, 3 – fél évente, 4 – évente, 5 – ritkábban) a román nyelven publikálóknál 3,4-es, míg a Magyarországon közlő valamivel népesebb csoport esetében 4-es átlagot kaptunk).

¹⁸¹ Bodor Pálról van szó.

5.5 *Tabusítások: az önkorlátozás útmodelljei*

Shoemaker és Reese modellje alapján (ld. 2. ábra) a tartalmat az újságírók szociodemográfiai háttere, a szakmai és személyes értékek befolyásolják. Az alábbiakban e modell alapján kísérletet teszünk a romániai magyar sajtó „megélt önkorlátozásának” magyarázatára.

A „megélt önkorlátozás” kifejezést két indokkal magyarázhatjuk. Egyrészt a sajtóban megjelent tartalmakat feltárni szándékozó kísérletnek első lépésben éppen a tartalmak sajátosságai beazonosításával kellene kezdődnie. Csakhogy jelenlegi kutatásunk nem erre vállalkozott, hanem az újságíró-társadalom összetettségének leírására. A tartalom sajátosságait tartalomelemzéssel, diskurzuselemzéssel vagy egyszerű megfigyelésekkel lehetne körülírni. A szakirodalomban találunk ilyen példákat (Bodó – Cosmeanu – Mátéffy – Mărginean 1995, Bodó – Cosmeanu – Papp 1997, Papp 2001). Ezekből az körvonalazódik, hogy a romániai magyarságot érintő témák jelennek meg elsősorban, amelyek, hol lokálisba ágyazódnak, hol „magyarság”, illetve a kisebbség és érdekérvényesítő szervezete (RMDSZ) melletti elköteleződés irányába mutatnak. Az interetnicitás tematizálása is gyakori, amelynek elburjánzását szakértők már önkorlátozásként és „kisebbségi neurózisként” értelmezték (Horváth 1996, Magyarai 1999, 2000, 2003).

A „megélt önkorlátozás” fogalma használatának másik indoka az, hogy kérdőíves vizsgálatunk során a tartalom milyenségéről csak az újságírók véleménye által, tehát közvetett módon kaphatunk csak információkat. A kérdőívben szerepelt a tabuk elismertségére vonatkozó kérdésünk, és mint láttuk, a válaszadó újságírók kétharmada igennel válaszolt. A tabuk elismerése önkorlátozást sugall, és e beállítódás az RMDSZ-re és más, a kisebbségen belüli tematizálásokra (egyház, korrupció) vonatkozik. Az előbbiekkal összefüggésben nem meglepő módon azt is tapasztaltuk, hogy az újságíró RMDSZ-tagsága, életkora, szerkesztőségben belül elfoglalt pozíciója összefüggést mutat e megélt korlátozással.

5.5.1 *Első modell: A hierarchia és a szakmai elégedettség külön útja*

Az erdélyi magyar sajtónyilvánosságra kiható, a 2. ábrából (ld. 2.6-os fejezet) levezethető tényezők közé ezért kézenfekvőnek tűnik az RMDSZ-tagságot is beemlíteni a modellbe. Ezt az

is indokolja, hogy Shoemakerék összesítő modellje alapján a tartalmat ideológiai, kulturális extramedialis tényezők is befolyásolják.

A tartalom sajátosságait e megélt önkorlátozással helyettesítve, illetve a tabuk elismertségével operacionalizálva először az alábbi útmodellt¹⁸² állítottuk fel.

¹⁸² Tudatában vagyunk, hogy az útmodell egyfajta „megerősökölés”, hiszen a magyarozott változó dummy változó. Kétségtelenül, statisztikailag elfogadhatóbb lenne, ha logisztikus regressziót használnánk. Ezt is elvégeztük, és hasonló súlypontokat kaptunk. Azért döntöttünk az útmodell mellett, mert ez „látványosabb”, és jobban érzékelhetővé válik az eredeti Shoemaker-Reese modell e környezetben történő tesztelése.

Tekintsük végig, miért gondoljuk azt, hogy modellalkotásunkban a lineáris regressziót is elfogadható módon használhatjuk. Statisztikailag a változók természete a logisztikus regresszió használatát indokolná, hiszen a magyarozott változó dummy változó, a szerkesztőségi hierarchiában betöltött pozíciót kategoriális változóval mértük, az életkor és a politikai beállítottság pedig folytonos változónak tekinthető. A szakirodalomban elfogadott, hogy egy lineáris regressziós modellben független változóként nominális változót használunk, ilyenkor ugyanis dummyzáshoz szoktunk folyamodni. Másabb a helyzet azonban, ha a független változó lesz a dummy változó. Ezekben az esetekben megnyugtatóbb módon logisztikus regressziót használhatunk, többek között azért is, mert a lineáris regresszió esetében előfordulhat, hogy a becült valószínűségek egynél nagyobb értéket is felvehetnek, ami természetesen képtelenség.

Az alábbiakban bemutatjuk, hogy az útmodell használata nemcsak az előbbieken jelzett „esztétikai-vizuális okokból” elfogadható (az utak ábrázolása ugyanis láthatóbbá teszi a változók közötti összefüggéseket), hanem a változók modellben való részvétele hasonló mértékben történik mindkét regressziós modell alkalmazása során. A lineáris regresszióban a változók egymásra történő hatásának mértékét és irányát a *béta (standardizált regressziós) együttható* mutatja meg. A logisztikus regresszió outputjában szerepel az ún. parciális R, amely az egyes változók hatását, erőssorrendjét mutatja meg, de ez az R nem azonos a lineáris regresszióból megismert *béta* értékkel. A logisztikus regresszió esetében – némileg hasonló módon, mint a lineáris regresszió esetében – a regressziós B értékekből kiszámíthatjuk a regressziós *bétákat*.

$\beta_{YX} = B_{YX} \cdot S_X / S_Y$, csakhogy a logisztikus regresszióban a függő változó a *logit (Y)*, amelynek szórását csak közvetve lehet kiszámítani, és a képlet a következőképpen alakul:

$$\beta_{YX} = B_{YX} \cdot S_X \cdot R / S_{\text{logit}(Y)}$$

Ehhez tehát szükségünk van a logisztikus regresszió által becült valószínűségekre is (*pre_1*), amelyet majd függő változóként beépítünk egy olyan lineáris regressziós modellbe, amelynek független változója az általunk vizsgált magyarozott változó (azaz a tabuk létének elismerését mérő dummy változó: *TABU_DUM*). Így lehetőségünk nyílik a standardizált együttható kiszámításához továbbiakban szükséges OLS *R* kikalkulálására (a fenti képletben: *R*).

A függő változó szórásának kiszámítása érdekében kiszámítjuk a *logit* értékeit: $\text{Logit} = \ln(\text{pre}_1/1-\text{pre}_1)$. (A logisztikus regresszióban szereplő statisztikák értelmezését, a fenti képlet bővebb kifejtését lásd: Székelyi – Barna 2002:374-424)

A fenti gondolatmenetet használva a modellben szereplő mindegyik független változóra kiszámíthatjuk a standardizált regressziós együtthatókat (a számítások a harmadik útmodellre vonatkoznak, megfelelő statisztikákat lásd a Mellékletben).

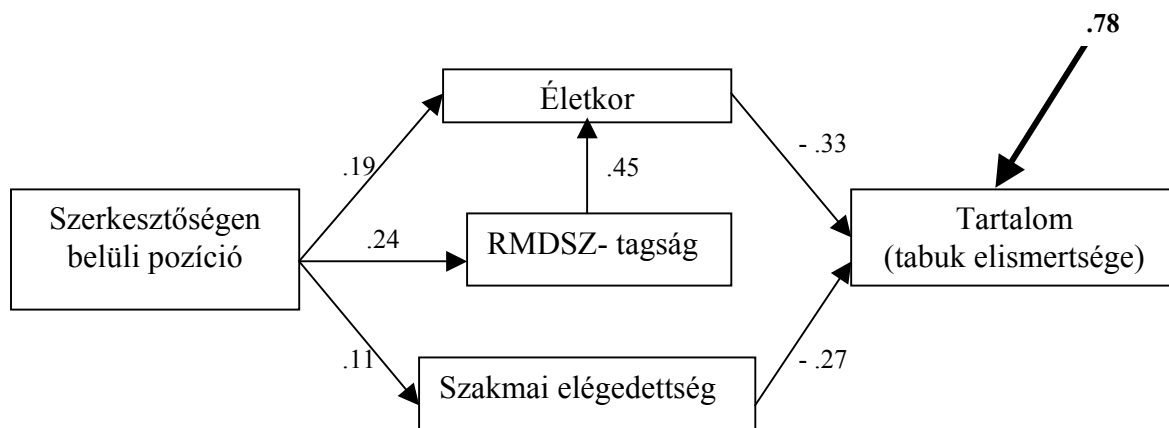
$$\beta_{Y, \text{Internet}} = 1,4908 \cdot 0,5004 \cdot 0,438 / 1,0790 = 0,30$$

$$\beta_{Y, \text{hierarchia}} = -0,3126 \cdot 1,4181 \cdot 0,438 / 1,0790 = 0,18$$

$$\beta_{Y, \text{baloldali}} = -0,4903 \cdot 1 \cdot 0,438 / 1,0790 = 0,19$$

Ha összevetjük ezeket a regressziós együtthatókat a lineáris regressziós modellben kapott értékekkel, megállapíthatjuk, hogy ezek nagyjából ugyanakkorák, mint az ottani *béta* értékek. Így, noha nem logisztikus

8. ábra

A (22 százalékos magyarázottságú) modell alapján látható, a tartalom befolyásolása két úton történik: kifejezetten szakmai értékek mentén és egy szűkített szociodemográfiai szinten, amit az életkor testesít meg.¹⁸³

Az általános szakmai elégedettséget kifejező változó oly mértékű „autonóm” életet él, hogy a másik út gyakorlatilag nem is befolyásolja, legalábbis nem szignifikánsan. Ennek olvasata az lehet, hogy ez a szakmai elégedettség (vagy elégedetlenség) a sajtónyilvánosság minden szintjén, mondhatni egyenlő mértékben megoszlik.

Azt már a korábbiakban is láttuk, hogy a tartalmi vonatkozások, a tabuk elismertsége összefügg az RMDSZ-tagsággal, illetve a szerkesztőségen belüli pozícióval. Most azonban nyilvánvalóvá válik az, hogy ez az extramedialis kötöttség és a hierarchia is csak az életkoron keresztül hat¹⁸⁴. Az életkor gyakorlatilag „szűrőként” működik, és ugyanakkor az egész újságíró társadalomra kiható belső generációs feszültséget is jelez. A modell adatait úgy értelmezhetjük, hogy a szerkesztőségi hierarchián belüli magasabb pozíció nem minden esetben jár együtt a tabusítás jelenségével, hanem csak akkor, ha ehhez RMDSZ-tagság és magasabb életkor is társul. Hasonlóképpen az RMDSZ-tagság önmagában nem készíti arra az újságírót, hogy a tabuk létét elismerje, ám ez a tendencia az idősebbek esetében már határozottabban megmutatkozik. Mindez előrevetíti azt is, hogy a szerkesztőség magasabb

regressziót használunk, mégis látható, hogy a változók modellben való részvétele hasonló mértékű. Ezért a lineáris regresszió mellett döntöttünk, mert a módszer lehetővé teszi az utak megrajzolását (a logisztikus regresszió statisztikáit lásd a *Mellékletek*ben).

¹⁸³ A kérdőív alapján lehetséges összes szociodemográfiai változó közül (nem, jövedelem, végzettség stb.) csak az életkor mutat szignifikáns összefüggést a tabuk elismertségével

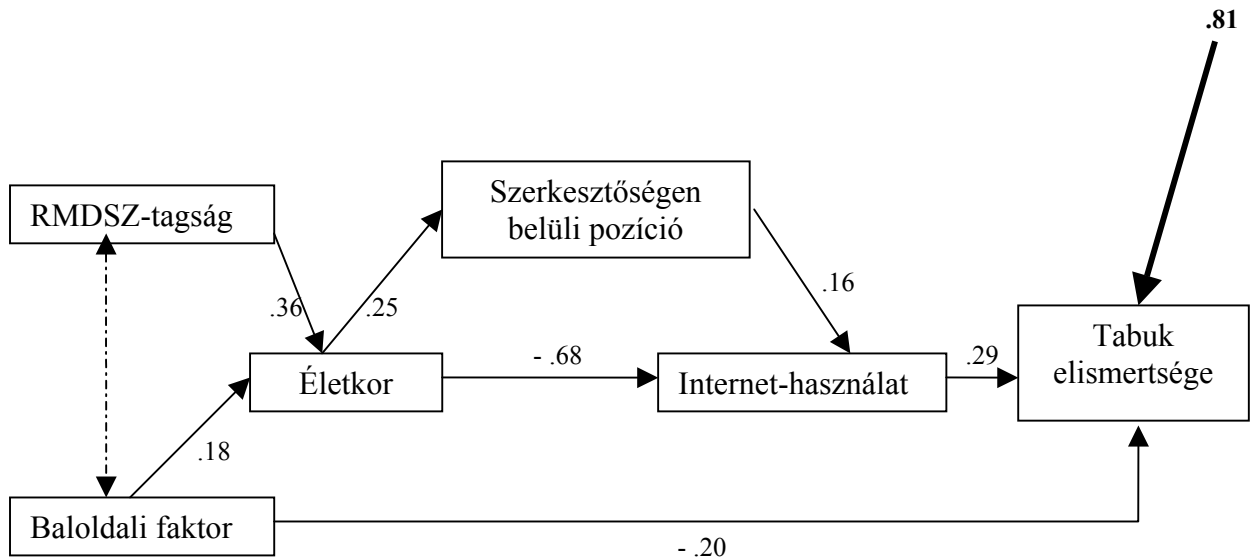
¹⁸⁴ E modell (és a következő) „szépséghibája”, hogy az életkor függő változó is. Azért döntöttünk e modellek ismertetése mellett, mert láthatóvá válik, hogy a tabusítás és az életkor, illetve az RMDSZ-hez való viszony között különböző kapcsolatmintázatok létezhetnek.

pozícióit betöltő személyek között lényeges törésvonalak találhatók, amelyekből e módszerrel az életkort és az RMDSZ-hez való kapcsolódási pontokat értük tetten.

5.5.2 Második modell: A politikai értékektől az internetig (avagy a kettős szűrő)

A modellt bővítve átalakíthatjuk újabb változók bevonásával. Az itt közölt második konstrukcióban az extramedialis mezőt kibővítettük egy politikai beállítódást kifejező változóval (a korábbiakban *baloldali faktornak* elnevezett változóval – ld. 5.4.7 alfejezet), és bevontuk az internethasználat dummy változóját is. Kiinduló kérdésünket úgy is feltehetnénk, hogy az extramedialis szinthez kapcsolható RMDSZ-tagság és az említett baloldali faktor milyen utakon járul hozzá a megélt önkorlátozáshoz. Az előbbi (RMDSZ-tagságot jelölő dummy) változó $-0,21$, a politikai beállítódást megtestesítő változó pedig $-0,17$ -es korrelációt mutat a tabuk elismertségével. Az „útvonalak” az alábbiak szerint alakultak:

9. ábra

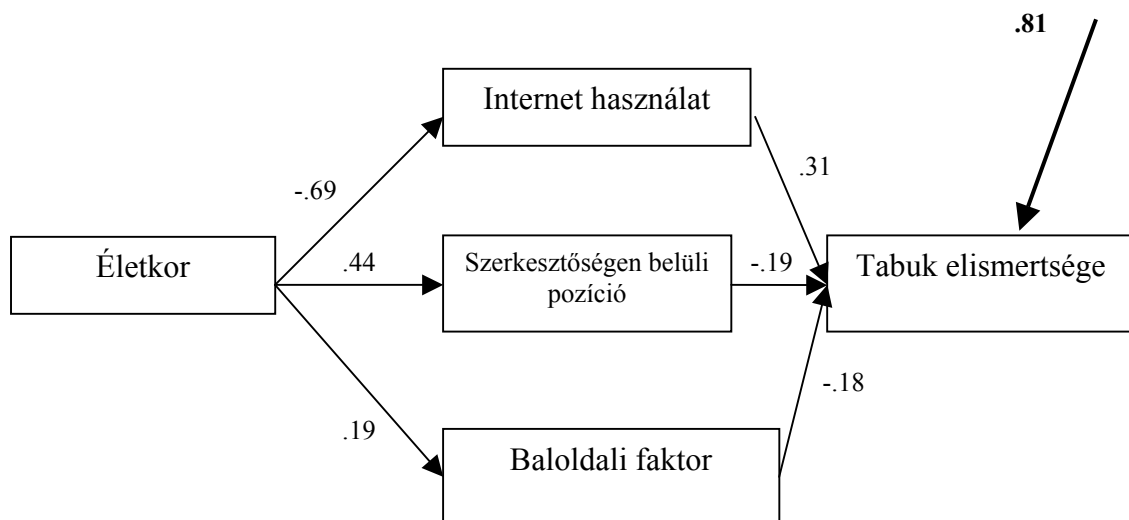
Látható, a kétfajta politikai, extramedialis kötődés részben „külön utakon jár”. A beazonosított politikai beállítódás direkt hatást is kifejt, míg az RMDSZ-tagság az életkor és a szerkesztőségi hierarchiával „összevegyülve” beleolvad a baloldaliság nem közvetlen hatásába. A modellben kettős szűrőt tapasztalhatunk: első lépésben az életkor mintegy

megszűri az extramedialis hatásokat, amelyet még tovább módosít az internet használata. Kis általánosítással azt mondhatnánk, a sajtón kívüli világ tényezői az életkor függvényében csapódnak le az újságíró társadalomba. Itt az utak azonban kétfelé válnak: ha az újságíró aktív internet-használó (fiatal) is, akkor nagy mértékben (lásd a megfelelő együtthatót: $-0,68$) érzi úgy, hogy a romániai magyar sajtóban sok a meg nem jeleníthető téma, ám minél magasabb funkciót tölt be, annál inkább gondolja tematizálás szempontjából korlátoznak a sajtót.

5.5.3 Harmadik modell: Az egyéni szint érvényesülése

Az előző két modell „szépség hibája”, hogy az életkor függő és független változó szerepét is betölti. Ha az életkort csak magyarázó változóként használjuk, akkor gyakorlatilag a Shoemaker és Reese féle modell individuális szintjén vagyunk. E kontextusban ugyanis azt fogjuk megtudni, hogy az újságírók szociodemográfiai jellegzetességei (ami a mi esetünkben csak az életkor lesz) milyen csatornákon hat ki a médiába megjelenített tartalmakra. Ebben az esetben statisztikai megfontolásokból le kellett mondanunk az RMDSZ-tagságot kifejező változóról.

10. ábra

Talán e modell közelíti meg leginkább a kiindulásul szolgáló Shoemaker–Reese féle elképzeléseket. Az életkor hatása e modellben egyrészt becsatornázódik a szerkesztőségi hierarchiába, másrészt pedig az újságíró értékei alakítják. Igaz, ezek az értékek politikai és nem szakmai jellegűek (ám a faktorstruktúrát részben úgy is értelmezhetnénk, mint a

szólásszabadság megnyilvánulását). A legnagyobb befolyásoló tényező azonban itt is megjelenik: az új kommunikációs eszköz gyakori használata óhatatlanul arra a gondolatra juttatja az újságírókat, hogy az első nyilvánosság *agenda settingje* szűkös.

A megélt önkorlátozásoknak különböző mintázatai rajzolódtak ki a fentiekben. A három modell kísérletből egységesen levonhatjuk azt a konzekvenciát, hogy az életkornak és a sajtón kívüli világnak érezhető, szignifikáns hatása van. Természetesen tudatában vagyunk, hogy a minta elemszáma alacsony, ezért a modellek statisztikailag ingatagok. A tabusítás folyamatait azonban a későbbiekben tovább árnyaljuk más – nem statisztikai – módszerekkel.

5.6 A kvantitatív vizsgálat rövid összefoglalása

Tanulmányunkban kísérletet tettünk arra, hogy a romániai magyar kisebbségi sajtónyilvánosság egészét modellszerűen rekonstruáljuk. Ezért kezdetben azt vizsgáltuk meg kik ennek a rendszernek a tényleges (mikro) szereplői, és azt találtuk, hogy e szereplők között generációs és nemi hovatartozás szerinti elkülönülések, fokozott társadalmi aktivizmus, politikai befolyásolás és egy úgynevezett strukturális öncenzúra tapasztalható. Vizsgálatunk alapján nagyjából visszaigazoltnak tekinthetjük azokat a korábbi szakirodalmi meglátásokat miszerint a romániai magyar sajtó tartalmi szinten literaturizált, akommerciális, aprofesszionális és áthatja egyfajta kisebbségi neurózis,¹⁸⁵ illetve hogy működését duális szerkezetben lehet elgondolni.

A kérdőíves vizsgálat ugyanakkor lehetővé tette, hogy útelemzés segítségével felvázoljuk azokat a fontosabb utakat, amelyek a sajtóban megjelenő tartalmakat befolyásolják. Röviden azt mondhatjuk, hogy a tartalom befolyásolása egyrészt egy (életkori és politikai) szocializációs úton történik, másrészt pedig egy vagy egy kizárólagos szakmai szinten (1. modell) vagy egy kizárólagos politikai (tehát extramedialis) szinten (2. modell). Abban az esetben, ha a kisebbségi érdekvégyesítő szervezethez való viszonyt negligáljuk, az életkor direkt hatása is megszűnik, és a tartalmat (Shoemaker és Reese modelljéhez hasonlóan) közvetett módon a szerkesztőségi hierarchia, az új típusú kommunikációs eszköz használata, illetve a politikai beállítódás befolyásolja (amelyek természetesen mind életkor függőek).

---

¹⁸⁵ Ld. Magyar Tivadar: *A romániai magyar média*. In: Médiakutató 2000/ősz 95-107